

Original Research Article

Designing a Comprehensive Model for Preventing Student Dropout: A Meta-Synthesis Study

Mozhgan Fereydounnezhad *¹ , Fatemeh Esmaili²

1- PhD in Educational Psychology, Assistant Prof. Department of Psychology and Counseling, Farhangian University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

2- BSc. in Elementary Education, Sherafat Higher Education Center, Farhangian University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article History

Date Received: 12 April 2025

Date Revised: 30 June 2025

Date Accepted: 8 October 2025

Date published: 16 November 2025

Keywords

Dropout Prevention Model,
Meta-synthesis,
Underlying Factors,
Intervention Strategies,
Students.

Corresponding Author Email:

dr.m_fereydounnezhad@yahoo.com

How to cite this article:

Fereydounnezhad, M., Esmaili, F. (2025). Designing a Comprehensive Model for Preventing Student Dropout: A Meta-Synthesis Study. *Journal of Studies and Research in Behavioral Sciences*, 7(3), 41-66.

©2023 The author(s). This is an open access article distributed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC), which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, as long as you give appropriate credit to the original author(s) and the source.

Publisher: [Chatre Andisheh International Publishing Institute](#)

ABSTRACT

Objective: School dropout is a complex and multifaceted challenge in educational systems with extensive individual, familial, and social consequences. This study aimed to design a comprehensive model for preventing student dropout through the systematic identification of underlying factors, explanation of consequences, and formulation of practical strategies. **Methods:** This study was conducted using a qualitative approach and the meta-synthesis method. A systematic search was performed in domestic and international databases to collect relevant articles, which were then screened based on inclusion and exclusion criteria. Finally, the qualitative data from selected studies were analyzed and synthesized using thematic analysis. **Findings:** The findings of this meta-synthesis research provide a comprehensive map of the phenomenon of student dropout. The findings were categorized into three main axes. Underlying factors were identified across six dimensions: cognitive dissonance, psycho-physical disorders, familial, economic stressors, psychosocial incompatibilities, and the educational system. Consequences included individual (e.g., psychological problems), familial (e.g., increased tension), economic (e.g., unemployment), cultural (e.g., reduced awareness), social (e.g., crime and delinquency), and educational dimensions. In response, proposed strategies were developed across seven areas: individual personality, family role, economic conditions, government role, culture building, psychological approaches, and upgrading educational standards. **Conclusion:** The comprehensive model designed in this study presents a three-layer framework consisting of underlying factors, consequences, and preventive strategies, emphasizing the multidimensional nature of dropout and the need for an integrated approach. Successful interventions must simultaneously focus on strengthening students' individual skills, improving the family environment, enhancing economic conditions, and upgrading the quality of the educational system. Implementing the proposed model can lead to reduced dropout rates, increased social productivity, and improved community mental health.

مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری

Homepage: <https://Jobssar.ir>

مقاله پژوهشی

طراحی الگوی جامع پیشگیری از ترک تحصیل دانش آموزان: یک مطالعه فراترکیب

مژگان فریدون نژاد*^۱، فاطمه اسمعیلی^۲ ID

۱- دکترای تخصصی روان‌شناسی تربیتی، استادیار، گروه آموزش روان‌شناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲- کارشناسی آموزش ابتدایی، مرکز آموزش عالی شرافت، دانشگاه فرهنگیان تهران، ایران

اطلاعات مقاله

سابقه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۴/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۸/۲۵

چکیده

هدف: ترک تحصیل دانش آموزان یکی از چالش‌های پیچیده و چندوجهی در نظام‌های آموزشی است که پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی گسترده‌ای به همراه دارد. این پژوهش با هدف طراحی یک الگوی جامع برای پیشگیری از ترک تحصیل دانش آموزان از طریق شناسایی نظام‌مند عوامل زمینه‌ساز، تبیین پیامدها و تدوین راهکارهای عملی انجام شد. روش: این مطالعه با رویکرد کیفی و به روش فراترکیب انجام گرفت. با جستجوی نظام‌مند در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و بین‌المللی، مقالات مرتبط جمع‌آوری و بر اساس معیارهای ورود و خروج غربالگری شدند. در نهایت، داده‌های کیفی مطالعات منتخب با استفاده از تحلیل مضمون، تجزیه و تحلیل و سنتز شدند. یافته‌ها: یافته‌های این پژوهش فراترکیب، نقشه جامعی از پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان ارائه می‌دهد. یافته‌ها در سه محور اصلی دسته‌بندی شد. عوامل زمینه‌ساز در شش بُعد شامل ناهمسازی شناختی، اختلالات روانی-جسمانی، خانوادگی، استرسورهای اقتصادی، ناسازگاری‌های سایکوسوشیال و نظام آموزشی شناسایی شد. پیامدها شامل ابعاد فردی (مانند مشکلات روانی)، خانوادگی (مانند تشدید تنش)، اقتصادی (مانند بیکاری)، فرهنگی (مانند کاهش آگاهی)، اجتماعی (مانند جرم و بزهکاری) و آموزشی بود. در مقابل، راهکارهای ارائه شده در هفت حوزه شخصیت فردی، نقش خانواده، شرایط اقتصادی، نقش دولت، فرهنگ‌سازی، رویکردهای روانی و ارتقای استانداردهای تحصیلی تدوین گردید. نتیجه‌گیری: الگوی جامع طراحی شده در این پژوهش، یک چارچوب سه‌لایه شامل عوامل زمینه‌ساز، پیامدها و راهکارهای پیشگیرانه را ارائه می‌دهد که بر چندبعدی بودن پدیده ترک تحصیل و نیاز به یک راهبرد یکپارچه تأکید دارد. مداخلات موفق باید همزمان بر تقویت مهارت‌های فردی دانش آموز، اصلاح محیط خانواده، بهبود شرایط اقتصادی و ارتقای کیفیت نظام آموزشی تمرکز کنند. پیاده‌سازی الگوی پیشنهادی می‌تواند منجر به کاهش نرخ ترک تحصیل، افزایش بهره‌وری اجتماعی و ارتقای سطح سلامت روان جامعه شود.

واژه‌های کلیدی

الگوی پیشگیری از ترک تحصیل، فراترکیب، عوامل زمینه‌ساز، راهبردهای مداخله‌ای، دانش آموزان.

ایمیل نویسنده مسئول

dr.m_fereydonezhad@yahoo.com

استاد به این مقاله: فریدون نژاد، مژگان و اسمعیلی، فاطمه. (۱۴۰۴). طراحی الگوی جامع پیشگیری از ترک تحصیل دانش آموزان: یک مطالعه فراترکیب. *مطالعات و تحقیقات*

ناشر: موسسه انتشارات بین‌المللی چتر اندیشه

در علوم رفتاری، ۷(۳)، ۴۱-۶۶.

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

دانش آموزان به دلیل نقش مهمی که در اداره آینده کشور دارند، یکی از قشرهای مهم جامعه به شمار می‌آیند. اهمیت این نقش در این است که دانش‌آموزان نه تنها بخش اصلی متخصصان زمینه‌های گوناگون علمی، فنی و هنری هر کشور را تشکیل می‌دهند، بلکه این گروه، مدیران اصلی در اداره آینده کشور و رهبر سایر اقشار جامعه در هدایت به سمت توسعه نیز می‌باشند (Arefi, 2003). مباحث مربوط به آموزش و پرورش از مهم‌ترین مباحث اجتماعی است که از بدو تشکیل زندگی گروهی انسان وجود داشته و با توجه به نیازهای انسان در هر دوره شکل جدیدی به خود گرفته است. آموزش و پرورش رسمی از اوایل قرن حاضر به صورت یک نظام فراگیر، ابتدا جوامع پیشرفته و متعاقب آن سراسر جوامع در حال پیشرفت را فرا گرفته است (Foomani, 2005). امروزه مهمترین عامل پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی هر کشوری توجه به امر تعلیم و تربیت است، زیرا تعلیم و تربیت عهده‌دار ایجاد زمینه مناسبی جهت توسعه استعدادها و توانایی‌های افراد است (Ansari, 2010). در نگاهی گسترده‌تر، تعلیم و تربیت موجب جامعه‌پذیری، ارتقای عدالت اجتماعی و همبستگی اجتماعی نیز می‌شود (Farzizadeh et al., 2016). به این ترتیب، نظام‌های آموزشی با نقش بسزای خود در شکل‌دهی به ارزش‌ها، باورها و هنجارهای فرهنگی، زمینه‌ساز رشد و توسعه پایدار جوامع هستند. تحصیلات به عنوان یکی از اساسی‌ترین عوامل تعیین‌کننده جایگاه اجتماعی افراد، دارای تأثیرات بسیار مهمی است. افرادی که دارای تحصیلات بالاتر هستند، معمولاً به درآمدهای بالا و موقعیت‌های اجتماعی برتری دست می‌یابند. تحصیلات به افراد امکان می‌دهد تا مهارت، شغل‌ها، دانش‌ها و تجربیات لازم برای رشد و پیشرفت حرفه‌ای خود را به دست آورند. افزون بر این، تحصیلات نقش مهمی در تقویت اعتماد به نفس و ارتقای کیفیت زندگی افراد ایفا می‌کند.

یکی از آفت‌های بزرگ تعلیم و تربیت در هر نظامی که همه ساله به میزان بسیار زیاد امکانات، منابع و استعدادهای بالقوه انسانی و اقتصادی را تلف می‌کند و اثرات غیرقابل جبرانی را در ابعاد فردی و اجتماعی به جا می‌گذارد، پدیده افت تحصیلی است (Shafiei & Doosti, 2020). افت تحصیلی به شکل‌های مختلفی نظیر کاهش انگیزه، کاهش حضور در کلاس‌ها، عدم تمایل به مطالعه و ترک تحصیل دیده می‌شود. در واقع ترک تحصیل یکی از معضلات آموزش در جهان می‌باشد. امروزه ترک تحصیل و افت تحصیلی در تمام کشورهای جهان از عمده‌ترین مباحث و مسائل آموزش و پرورش و حتی مسئولان نظام آموزشی است (Ghanbari & Pashazadeh, 2022). ترک تحصیل می‌تواند به پیامدهای گسترده‌ای منجر شود که این پیامدها در سطح فردی و اجتماعی تأثیرگذار هستند. ترک تحصیل باعث کاهش فرصت‌های شغلی، افزایش مشکلات روانی، کاهش اعتماد به نفس، افزایش خطر افتادن در چرخه فقر و افزایش رفتارهای پرخطر می‌شود. از پیامدهای ترک تحصیل برای جامعه می‌توان به کاهش سطح تحصیلات کلی جامعه، افزایش نرخ بیکاری، افزایش هزینه‌های اجتماعی، کاهش مشارکت اجتماعی و افزایش نرخ جرم و بزهکاری اشاره کرد. دلایل ترک تحصیل شامل مشکلات خانوادگی، مشکلات مالی، مشکلات روانی و رفتاری، محیط‌های آموزشی بی‌کیفیت، فشارهای اجتماعی و فرهنگی و تبعیض و نابرابری است. این مسائل نشان‌دهنده اهمیت بالای مقابله با پدیده ترک تحصیل و اتخاذ تدابیر و سیاست‌های مناسب برای کاهش آن است. وقتی صحبت از افت تحصیلی می‌کنیم منظورمان شرایطی است که در آن عملکرد درسی یک دانش‌آموز نسبت به دوره قبل خود کاهش داشته باشد و این افت در تحصیل، حتی به تکرار یک پایه تحصیلی و یا ترک تحصیل پیش از پایان آن منجر می‌شود (Badri, 2023). به بیانی دیگر، این وضعیت به دانش‌آموزانی اطلاق می‌شود که زودتر از موعد مقرر و قبل از اتمام یک دوره به ناچار مدرسه را ترک می‌کنند. ترک تحصیل معمولاً به دنبال تکرار پایه و ناتوانی و عدم کارایی مدرسه است که منجر به افزایش بی‌سوادی در جامعه نیز می‌گردد (Hekmatijah et al., 2022). به طور کلی ترک تحصیل، یا ترک زود هنگام مدرسه عبارت است از وضع دانش‌آموزی که پیش از پایان آخرین سال یک دوره آموزشی که در آن ثبت نام کرده است، آن دوره را ترک گوید. به این نوع ترک تحصیل که پیش از پایان دوره صورت می‌گیرد، ترک تحصیل زودرس می‌گویند (Foomani, 2005). در هر جامعه‌ای میزان پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان به عنوان معیار ارزنده سنجش کارایی آموزش و پرورش آن جامعه به حساب می‌آید. میزان بالای افت تحصیلی (ترک تحصیل و مردودی) به روشنی، ضعف نظام آموزشی جامعه را نشان می‌دهد. همه جوامع سعی در کم کردن این آمار دارند (Sohrabi & Jandaghi,

2005). چرا که این امر موجبات آسیب‌های اجتماعی عدیده‌ای همچون افسردگی (Quiroga et al., 2013)، پیشرفت اجتماعی کم (Ream & Rumberger, 2008)، مشاغل سخت (Farmer et al., 2003)، فساد اخلاقی و تحقیر (Balochzahi & Abdollahi, 2016)، بیکاری و عدم مشارکت اجتماعی (Ebrahim Bigi et al., 2017)، پایین آمدن اعتماد به نفس در فرد (Gholampour & Ayati, 2019)، اعتیاد و مواردی از این دست را فراهم می‌کند که در نهایت حاکمیت باید ضمن تقبل هزینه فرصت از دست رفته، اعتبارات بسیاری را برای کاهش آثار این آسیب‌ها و مدیریت آنها هزینه کند. براساس آخرین گزارش‌ها طبق گفته سرپرست وزارت آموزش و پرورش در آبان ماه ۱۴۰۰ طبق نتایج آماری نشان می‌دهد حدود ۲۱۰ هزار دانش‌آموز دوره ابتدایی و در حدود ۷۶۰ هزار دانش‌آموز دوره متوسطه ترک تحصیل کرده‌اند که این یک آسیب جدی محسوب می‌شود (Fars News, 2021). پرداختن به موضوع ترک تحصیل به عنوان یکی از مسائل مهم در نظام‌های آموزشی از اهمیت بسیاری برخوردار است، زیرا ترک تحصیل منجر به کاهش فرصت‌های تحصیلی و شغلی، افزایش بیکاری، و مشکلات اجتماعی و اقتصادی می‌شود. بهبود شرایط آموزشی و جلوگیری از ترک تحصیل می‌تواند به توسعه پایدار و پیشرفت جامعه کمک کند. بنابراین این پژوهش در صدد است که اهداف زیر را مورد بررسی قرار دهد:

هدف کلی ← طراحی الگوی جامع پیشگیری از ترک تحصیل دانش‌آموزان بر اساس شناسایی عوامل زمینه‌ساز، پیامدها و راهکارهای مداخله‌ای

اهداف جزئی:

الف) بررسی عوامل زمینه ساز در بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان

ب) بررسی پیامدهای بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان

ج) طراحی الگوی جامع پیشگیری مبتنی بر راهکارهای شناسایی شده برای کاهش یا جلوگیری از بروز پدیده ترک تحصیل در دانش‌آموزان

هدف کاربردی ← ترک تحصیل دانش‌آموزان یکی از مسائلی است که می‌تواند پیامدهای جدی و گسترده‌ای برای فرد، جامعه و حتی اقتصاد کشور به همراه داشته باشد. توجه به این پدیده و تلاش در جهت پیشگیری از آن، نه تنها به بهبود شرایط فردی و اجتماعی کمک می‌کند، بلکه به توسعه پایدار و پیشرفت جامعه نیز منجر می‌شود. از آن رو، این پژوهش برآن است که با شناسایی نظام‌مند علل و ریشه‌های ترک تحصیل و پیامدهای آن، یک الگوی جامع و چندسطحی برای پیشگیری طراحی نماید که بتواند به عنوان نقشه راهی برای سیاست‌گذاران آموزشی، مدیران مدارس و خانواده‌ها عمل کند.

پیشینه پژوهش

الف) گزارش فراترکیب مطالعات و نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با عوامل زمینه ساز در بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان: امر ترک تحصیل شامل علل متفاوتی می‌باشد که گزینه‌های گوناگونی در آن دخیل می‌شوند. از جمله علت‌های ترک تحصیل می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: فقر اقتصادی خانواده‌ها در نواحی روستایی و همچنین درآمد پایین افراد خانواده به عنوان یکی از عوامل موثر در ترک تحصیل دانش‌آموزان می‌باشد (Sepidnameh et al., 2016; Vakilian & Karbasi, 2008; McMillan et al., 2007). عواملی چون پایین بودن درآمد، مسکن نامناسب، عدم سرپرستی و حضور پدر و مادر در خانواده، کثرت فرزندان و طبقه پایین شغلی والدین بر ترک تحصیل فرزندان تأثیر دارد (Asadi et al., 2021). یکی از مهمترین عوامل موثر بر ترک تحصیل، عامل اقتصادی است به طوری که می‌توان گفت بین میزان توانمندی اقتصادی خانواده‌ها و دسترسی آنها به تحصیل یک رابطه مستقیم وجود دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد با کاهش قدرت خرید خانواده‌ها در اثر فقر، تورم، گرانی یا بیکاری، چیزی که از لیست هزینه‌ها کم می‌شود هزینه آموزش است. در مناطق محروم، روستاها و مناطق عشایری، خانواده‌ها به خاطر فقر و محرومیت، به کودکان به عنوان نیروی کار می‌نگرند و تعداد بیشتری

از کودکان در این مناطق از تحصیل محروم می‌شوند (Grenfell & Michael, 2010; Mohammadpour, 2013). در پی به وجود آمدن مخارج ثبت‌نام و تحصیل کودکان، یکی از آسیب‌های جدی که جامعه ما را تهدید می‌کند، گسترش روز افزون کودکان بی‌بضاعت است که به دلایل گوناگون بخشی یا همه اوقات خود را در خیابان‌ها سپری و عمدتاً از طریق بزهکاری و شغل‌های کاذب، تکدی‌گری و شغل‌های فصلی امرار معاش می‌کنند (Momtaz News, 2015). ورود زود هنگام به بازار کار به ویژه برای پسران منجر می‌شود سال‌هایی که یک نوجوان نیاز دارد به دور از دغدغه‌های اقتصادی به دنبال حل بحران نوجوانی و هویت‌یابی باشد، درگیر بحران‌ها و فشارهای اقتصادی شود. این امر هم به کاهش سلامت روان فرد و هم نرخ کلی سواد جامعه می‌انجامد. نرخ سواد جامعه به شکل مستقیم با میزان رفاه و پیشرفته بودن یک جامعه در ارتباط است. همین موضوع و پیامدهای آن راجع به دختران هم صدق می‌کند؛ ترک تحصیل زود هنگام به دلیل شرایط اقتصادی و فقدان موقعیت اقتصادی مناسب خانواده منجر به ازدواج برخی از این قشر دخترانی می‌شود که در خانواده‌های کم‌بضاعت زندگی می‌کنند، نهایتاً باعث می‌شود نسلی از مادران جوان پرورش پیدا کنند که به جای تحصیل و پرورش مهارت‌های فردی و شخصی خود مجبور به پذیرفتن مسئولیت ازدواج و بچه‌داری شده‌اند. چنین مسئله‌ای منجر به کاهش سلامت روان آنها می‌شود (Biuk Mohammadi, 2008). جونز و همکارانش (۲۰۰۰) در یک تحقیق که بر روی ۸۱۲ نفر از کلاس هفتمی‌ها تا یازدهمی‌ها انجام دادند متغیرهای مختلف را در مورد ترک تحصیل به آنان نشان دادند. نتایج تحقیق آنان نشان داد که عملکرد مدرسه ابعاد مهم ترک تحصیل را تشکیل می‌دهند. شکاف فرهنگی یکی از مسائلی بود که این محقق بر روی آن انگشت نهاده بودند. به عبارتی در مناطقی که این شکاف بیشتر می‌شود احتمال ترک تحصیل دانش‌آموزان در آن مناطق بالاتر می‌رود (Janosz et al., 2000). با توجه به اینکه در سیستم آموزشی کشور ایران، کودکان دوزبانه در بدو ورود به مدارس باید مسائل خود را به زبان فارسی حل کنند، به دلیل ناتوانی در درک مطالب به زبان فارسی، همواره در معرض خطر افت تحصیلی، گوشه‌گیری و ترک تحصیل قرار دارند (Jaron, 2021). زمینه اجتماعی که دانش‌آموز در آن زندگی می‌کند، به عبارتی محل زندگی آن‌ها از جمله عوامل موثر بر ترک تحصیل دانش‌آموز می‌باشد. نواحی روستایی در زمینه آموزشی که یکی از زیرساخت‌های توسعه انسانی است دارای عقب‌ماندگی زیادی نسبت به مناطق شهری است (Farzizadeh et al., 2016). یکی از عوامل تاثیر گذار دیگر ازدواج زود هنگام یا به عبارت دیگر تشکیل خانواده قبل از هجده سالگی به خصوص در مناطق روستایی است (که نقش بیشتری در ترک تحصیل دختران ایفا می‌کند). باورهای مردم درباره عدم ضرورت تحصیل یا ادامه تحصیل دختران، باور به اولویت فرزند پسر بر دختر و در نتیجه تبعیض علیه دختران، باور به احتمال انحراف دختر و لطمه به آبرو به سبب خروج از منزل، برخی باورهای محدود کننده در این زمینه اند (Modaresi et al., 2018; Al Assadollah et al., 2024). در مورد نسبت دادن صفات به کودکان در محیط کلاس و مدرسه، معلمان و کادر باید احتیاط بیشتری کنند چرا که بدنامی ناشی از برچسب‌ها می‌تواند دانش‌آموزان را به رفتارهای بزهکارانه سوق دهد. از آنجا که کودکان در زندگی تجربه زیادی ندارند استفاده از برچسب‌هایی که جنبه شوخی دارند را درک نمی‌کنند. زدن برچسب‌های منفی به کودکان امکان دارد باعث شود کودک آن را قبول کند و طبق آن رفتار کند. وقتی به دانش‌آموزی برچسب زده می‌شود باعث سرخوردگی وی می‌شود که در نهایت حتی موجب ترک تحصیل نیز می‌شود (Sedaghat et al., 2020). مشکلات اقتصادی و تلاش‌های والدین برای رهایی و حل این مشکلات نیز می‌تواند عاملی برای فراموشی و عدم رسیدگی، تربیت و آموزش فرزندان توسط والدین شود که این خود می‌تواند عامل تاثیر گذاری برای افت تحصیلی و ترک تحصیلی در دانش‌آموز باشد (Flick, 2012; Newman, 2010). یک عامل دیگر دیدگاه منفی دانش‌آموز به تحصیلات و پیدا کردن شغل متناسب با تحصیل است، زمانی که دانش‌آموز در اطراف خود بیکاری افراد تحصیل کرده را می‌بیند ممکن است انگیزه خود را برای ادامه تحصیل از دست داده و به دنبال وارد شدن به بازار کار شود (Foomani, 2005; Motaghi et al., 2014). یکی دیگر از عواملی که توجه زیادی را به خود جلب کرده است، مردودی است. برخی تحقیقات اخیر نشان داده است که مردودی، تاثیرات زیادی بر کیفیت تحصیل می‌گذارد. تمام مطالعات تجربی انجام شده موید این است که مردودی حتی در سطوح پایین‌تر تحصیلی به طرز محسوس بر تمایل به ترک تحصیل تاثیر گذار است (Pouriyan, 2004). برخی از دانش‌آموزان عقب‌ماندگی

شان ناشی از افت هوشی و نارسایی ذهنی نیست بلکه صرفاً ناشی از تن‌پروری یا بیکارگی است. اغلب نیروهای این مناطق دارای تحصیلات تکمیلی هستند و بعدها با بالا رفتن مدارک و مدارج تحصیلی خود تمایلی به تدریس در مناطق محروم و دورافتاده نخواهند داشت، از طرف دیگر فرآیند سخت انتقالی به نقاط شهری موجب شده است نیروها تمایل و انگیزه‌ای برای تدریس نداشته باشند (Sepidnameh et al., 2016). بخش عمده‌ای از تحقیقات تجربی موید این نکته اند که بسیاری از پیش‌بینی‌ها در مورد ترک تحصیل با این چهارچوب هماهنگ اند که یکی از عناصر مهم آن جا به جایی دانش‌آموز است. چه جا به جایی محل اقامت (تغییر محل سکونت) و چه جا به جایی تحصیلی (تغییر مدرسه) خطر ترک تحصیل را افزایش می‌دهد. تحقیقات نشان می‌دهد که اکثر آنانی که از دبیرستان جدا شده‌اند حداقل یک بار قبل از انصراف جا به جا شده‌اند. در حالیکه اکثر آنهایی که فارغ‌التحصیل شده‌اند این کار را نکرده‌اند. هرچند این امر نقش حیاتی در رها کردن تحصیل ایفا نمی‌کند، ولی تاثیر آن در نزدیک شدن به این مهم را نمی‌توان نادیده گرفت. عامل دیگر، پیشرفت تحصیلی است. تحقیقات زیادی نشان داده‌اند که بنیه علمی ضعیف محرکی قوی برای ترک تحصیل بوده است (Pouriyan, 2004). اختلال اضطراب اجتماعی در کودک می‌تواند باعث ناراحتی قابل توجهی شود و بر عملکرد تحصیلی وی اثر منفی بگذارد (Masoudnia & Khajeh Tohidi, 2021). شکست تحصیلی و تجارب منفی در مدرسه با شاگردان و با جو مدرسه می‌تواند افت تحصیلی و در نهایت ترک تحصیل را به همراه داشته باشد. طبق تحقیقات مشکلات ناسازگاری در مدرسه و بزهکاری، عملکرد تحصیلی ضعیف (معدل پایین، مردودی) توانایی شناختی پایین، حمایت و نظارت ضعیف والدین و انتظارات مدرسه هر کدام به تنهایی می‌تواند پیش‌بینی‌کننده ترک تحصیل باشد (Arefi, 2004). طبق مطالعات، همسالان تاثیر قابل ملاحظه‌ای روی عملکرد تحصیلی دوستان خود دارند. به عبارتی دیگر وابستگی به دوستان و بالعکس طرد شدن از طرف همسالان می‌تواند عملکرد تحصیلی در مدرسه را تحت شعاع قرار داده و به عنوان یک عامل پیش‌بینی‌کننده برای ترک تحصیل باشد (Arefi, 2004). تحقیقات معتبر در سطوح جهانی نشان می‌دهد در سنین نوجوانی تاثیرپذیری دانش‌آموزان از دوستان و همسالان بسیار بیشتر از خانواده و اقوام است متأسفانه دانش‌آموز، دوستانی را انتخاب می‌کند و تحت تاثیر آن‌ها رفتار و گفتاری در او پدیدار می‌شود که هیچ تناسبی با فرهنگ خانوادگی و اهدافی که برای او در نظر گرفته شده است ندارد. گاهی چنین دوستی‌هایی در کنار این که باعث افت تحصیلی دانش‌آموز می‌شود، به تدریج دیدگاه او را نسبت به ارزش درس و تحصیل تغییر داده و حتی ممکن است منجر به ترک تحصیل فرد شوند (Tork Loraki et al., 2023). ظهور تکنولوژی دسترسی باورنکردنی به اطلاعات و منابع یادگیری برای نوجوانان را فراهم کرده است با این حال یکی از اثرات نامطلوب آن و از مشکلات شایع دانش‌آموزان و نوجوانان، حواس‌پرتی قابل توجه و استفاده بیمارگونه دانش‌آموز از این امکانات می‌باشد. استفاده بیش از حد از گوشی‌های هوشمند و رسانه‌های اجتماعی و سرگرمی‌های آنلاین می‌تواند عادات مطالعه را مختل کند و باعث اعتیاد دانش‌آموزان به فضای مجازی گردد. در نتیجه دامنه توجه را کاهش داده و بر عملکرد تحصیلی تاثیرات منفی بسیار بدی بگذارد (Taeif et al., 2023). در مطالعه‌ای که روی دانش‌آموزان ۱۰-۱۳ ساله بلژیکی انجام شد، نشان داد که پرداختن به بازی‌های کامپیوتری باعث کاهش عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود (Roe & Muijs, 2000). یکی از عوامل مهم در پیشرفت یا ترک تحصیل دانش‌آموزان سواد والدین محسوب می‌شود (Asadi Amrei et al., 2021; Mirpanahi, 2011). خانواده شرایطی را فراهم می‌کند که در زندگی تحصیلی آتی کودک می‌تواند موثر باشد. از جمله این تجارب می‌توان به از هم گسستگی خانواده، رفتارهای اقتدارگرایانه، سطح سواد و درآمد والدین اشاره کرد. والدینی که رفتارشان با کودکان خشن و غیر دوستانه است غالباً به سرزنش کردن و اهانت و تنبیه فرزندان خود تمایل دارند و والدینی که از فرزندان خود مسئولیت نمی‌خواهند معمولاً نظم و قاعده خاصی را در تربیت فرزندان خود دنبال نمی‌کنند (Arefi, 2004). تحقیقات دیگری نشان داده‌اند دانش‌آموزان بدسرپرست و یا آنهایی که تنها یک سرپرست دارند یا تحت تکفل پدر یا مادر ناتنی اند، بیشتر از دانش‌آموزانی که دارای دو سرپرست (پدر و مادر واقعی) اند ترک تحصیل می‌کنند (Pouriyan, 2004; Bagherifar et al., 2020). داشتن عزت نفس پایین نسبت به خود یکی دیگر از عواملی است که باعث می‌شود دانش‌آموزان از تحصیل دلسرد شوند که این عزت نفس پایین می‌تواند در اثر عوامل مختلفی مانند سرکوبی توسط خانواده، ایجاد احساس بی‌کفایتی به سبب

شکست‌های متمادی و... به وجود آمده باشد. همچنین برخی دانش‌آموزان دچار معلولیت‌های جسمانی یا بیماری‌های خاص، به علت وجود مشکلاتی از قبیل دشواری و پرهزینه بودن ایاب و ذهاب، مشکلاتی از قبیل عدم دسترسی راحت به امکاناتی چون سرویس بهداشتی، دشواری عبور از راه پله‌ها در مدرسه یا مشکلات ارتباطی، برای مثال زمانیکه نتوانند از رابطه مناسبی با همسالان خود بهره ببرند، در جامعه پذیرفته شوند، شرایط خود و تفاوت‌های خود را بپذیرند و خود را با همین ویژگی‌ها دوست داشته باشند و برای پیشرفت خود تلاش کنند، در نهایت دچار عزت نفس پایین، سرخوردگی و مشکلاتی از این قبیل می‌شوند که می‌تواند مسبب گرایش به ترک تحصیل شود (Mizan Online, 2017; Asadi Amrei et al., 2021; Babaahmadi et al., 2023). موفقیت تحصیلی در کودکان مبتلا به کم‌شنوایی شدید و عمیق به طور چشمگیری در مقایسه با همسالان طبیعی آن‌ها کمتر است، به گونه‌ای که یک سوم این کودکان فقط می‌توانند تا مقطع راهنمایی تحصیل کنند. به طور کلی، در آزمون‌های استاندارد در مدارس، نمرات کودکان با تمام مقادیر کم‌شنوایی در مقایسه با کودکان با شنوایی طبیعی پایین‌تر است. همچنین مطالعات نشان داده است که تاخیر رشد گفتار و زبان ناشی از کم‌شنوایی، منجر به اختلال یادگیری شده و متعاقب کودک در مدرسه عملکرد ضعیفی خواهد داشت و موفقیت تحصیلی کودک به میزان چشمگیری کمتر از همسالان طبیعی وی خواهد بود (Eisa Zadeh et al., 2022). برای بخش قابل توجهی از دانش‌آموزان انگیزش خود تعیین شده به تحصیل بسیار کاهش یافته است یعنی در آنها سطوح پایینی از انگیزش درونی شناسایی شده و سطح بالایی از انگیزش و تنظیم بیرونی شکل گرفته است که در نتیجه به تصمیم آن‌ها برای ترک تحصیل منجر می‌شود (Journal of Psychological Achievements of Shahid Chamran University of Ahvaz, 2012; Asadi Amrei et al., 2021). در دراز مدت، تجربه تکراری استرس‌زاهای تحصیلی و در نتیجه اثرات منفی انباشته بر نتایج روانی و یادگیری دانش‌آموزان ممکن است به نارسایی مدرسه یا حتی ترک تحصیل کمک کند. با توجه به نقش نمرات امتحانی، استرس ناشی از امتحانات و کسب نمرات خوب از رایج‌ترین مسائل تحصیلی دانش‌آموزان است. سیستم آموزشی مدرن بر دستاوردهای تحصیلی تاکید دارد که منجر به رقابت شدید و انتظارات زیاد والدین، معلمان و جامعه از نوجوانان می‌شود. نیاز به برتری در امتحانات، حفظ نمرات خوب و تضمین آینده امیدوار کننده می‌تواند بر سلامت روانی نوجوان تاثیر بگذارد. این فشار اغلب منجر به اضطراب و فرسودگی می‌شود و نوجوان را در یک لوپ عدم موفقیت و ترک تحصیل می‌اندازد (Scrimin et al., 2016; Dupere et al., 2018). در این سنین دانش‌آموزان تمامی دلبستگی‌ها و تفکرات خود را بازشناسی می‌کنند و در یک انقلاب هورمونی ذهنی قرار می‌گیرند. در این مسیر میزان تمرکز و توجه نوجوان به طور غیر طبیعی کاهش می‌یابد و نوجوانانی که به دلیل مشکلات مختلف قادر به ایجاد یک هویت ساختار یافته و یکپارچه نیستند مشکلات درسی بیشتری را تجربه خواهند کرد. حتی ممکن است برای پیدا کردن این هویت به دنبال راه‌های مخرب و آسیب‌زا باشند یا هویت نادرستی را شکل دهند. در این مرحله ممکن است مشکلات درسی آن‌ها به افت تحصیلی یا حتی در نهایت ترک تحصیلی منجر شود (Salam Schools Website). گاهی اوقات به دلیل یک سبک زندگی در خانواده و تربیتی که برای فرزندان خود به کار می‌برند، فرزند آن‌ها کمال‌طلب بار می‌آید. این دانش‌آموز فقط نمره ۲۰ می‌خواهد و فقط نفر اول بودن، او و خانواده اش را قانع می‌کند. به دلیل نوع تربیت چنین والدینی اگر دانش‌آموز نفر دوم شود خود را شکست خورده تلقی می‌کند. دانش‌آموز کمال‌طلب از ترس اینکه مبادا عملکرد خوبی نشان ندهد و از قوانین سخت‌گیرانه بر نیاید، دست به اهمال‌کاری و تاخیر می‌زند. به عبارتی او به خاطر اضطراب از بهترین نبودن و ضعف در مقابل پدر و مادر دست از تلاش بر می‌دارد. در نتیجه کمال‌طلبی می‌تواند پایه مشکلات تحصیلی دانش‌آموز را شکل دهد (Ostad Bank Website). دانش‌آموزانی که گاه از جبر روزگار و گاه از ترش رویی والدین و اطرافیان به گروه همسالان پناه می‌برند و در خلاء نداشتن مهارت "نه گفتن" هر آنچه در گروه همسالان گفته و شنیده می‌شود را می‌پذیرند و همراه می‌شوند تا کم‌نیابوند تا آنجا که قید درس و تحصیل را می‌زنند. ترک تحصیل و سرگردانی در روزهای زندگی بهترین گزینه برای سوداگران مرگ است تا تنور بازار مواد مخدر را با معتاد کردن دانش‌آموزان گرم کنند (Tork Larki et al., 2023). نوجوان تمام خصوصیات و اولویت‌هایش را تغییر می‌دهد. در دوران دبستان موفقیت تحصیلی بیشترین اولویت را برای کودکان دارد و همین موفقیت تحصیلی است که پایه‌های اعتماد به

نفس دانش آموز دبستانی را شکل می دهد. اما در دوران متوسطه اولویت دانش آموز تغییر می کند حالا دیگر برای او اهمیتی ندارد که تایید خانواده را با موفقیت تحصیلی بگیرد (Ostad Bank Website, Comprehensive Private Education System). همچنین از جمله عوامل و ضعف های سیستم آموزشی که در نهایت منجر به ترک تحصیل میشوند عبارتند از: وضعیت نامناسب مدرسه از لحاظ نداشتن معلم خوب، امکانات خوب، برخورد نامناسب و عوامل اجرایی. هرگاه در خانواده و جامعه و مدرسه با جوانان و نوجوانان با خشونت برخورد شود آنها مجبور به فرار و ترک صحنه خواهند شد. اگر معلمی بخواهد کلاس را با تنبیه بدنی یا توهین و اهانت به شخصیت دانش آموزان اداره کند، سرانجام منجر به ترک تحصیل دانش آموزان خواهد شد. شیوه برگزاری امتحانات و ارزشیابی در مدارس نیز از عوامل موثر در ترک تحصیل می باشد (Family Education Website and Asadi Omraei et al., 2021). شریفی یزدی یکی از جامعه شناسان مطرح بیان کرد: ساختار نظام آموزشی یک عامل مفعول است و نظام آموزشی ما از ساختار معلم محور برخوردار است و در اینجا به خلاقیت دانش آموزان هیچ توجهی نمیشود. در این ساختار آموزشی محفوظات پرور به جای معلومات پرور باعث میشود فرزندان از درس و مطالعه دور شوند و علاقه ای به ادامه تحصیل نداشته باشند. شیوه برخورد معلمین با دانش آموزان و نیز شیوه برخورد اولیای مدرسه با آنان نیز میتواند از انگیزه های بسیار مهم در ترک تحصیل دانش آموزان شود. حجم زیاد کتب درسی، سخت گیری های والدین برای نمره های بالاتر نیز از عوامل مهم در مبانی ترک تحصیل محسوب می شوند. شیوه تدریس معلمین عامل دیگر در ترک تحصیل می داند و گفت روش های تدریس معلمین ما روش های معلم محور است. معلم سخنگویی و سخنرانی می کند، دانش آموز هم به نت برداری و یادداشت برداری می پردازد که باعث خستگی و دل زدگی فرد میشود و انگیزه وی را کاهش می دهد. اگر خانواده ها و والدین دانش آموزان را مجبور به درس خواندن نکنند، این کار باعث قرار گرفتن فرد در مسیر ترک تحصیل می شود. از دیگر عوامل مهم در ترک تحصیل دانش آموزان بنا بر بیانات شریفی یزدی می توانیم به وجود مراکز آموزشی آزاد اشاره کنیم. با وجود این مراکز آموزشی آزاد که در رتبه بالاتری نسبت به مدارس قرار دارند افراد به سمت گذراندن دوره های مختلف این آموزشگاه ها گرایش پیدا میکند و به دنبال کارآمدی بیشتر می باشند و این باعث جدایی دانش آموز از سیستم آموزش و پرورش میشود (Sharifi Yazdi, Academic Dialogue). از دیگر عوامل تاثیر گذار در ترک تحصیل فضای نامناسب تعاملی معلم شاگرد می باشد که به عنوان یک مقوله مهم دیگری که شرایط مداخله گر و یا مزاحم نامگذاری شده است بر ترک تحصیل دلالت میکند و هدف او رابطه عاطفی و محبت انگارانه بین معلم و شاگرد است (Sepidnamah et al., 2016 & Salehi et al., 2024). عواملی مانند عدم تناسب نیازها و علایق دانش آموزان با محتوای کتب درسی، عدم هماهنگی اهداف آموزشی با نیازها و علایق دانش آموزان از عوامل افت تحصیلی می باشد (Asadi Omraei et al., 2021 and Baba Ahmadi et al., 2023). در بسیاری از مناطق محروم هم با وجود علاقه بسیار زیاد دانش آموزان به ادامه تحصیل و یادگیری، به علت وضعیت نامناسب مدارس، کمبود امکانات و ... مجبور به ترک تحصیل در ابتدایی خواهند شد (Bagheri Far et al., 2020 & Shabani Pour et al., 2023). در بعضی مناطق روستایی برای جبران کمبود نیروی انسانی در امر آموزش از نیرو های سرباز معلم استفاده میشود که در بعضی از موارد رشته تحصیلی آنها غیر مرتبط با امر آموزش است و توانایی تدریس را ندارند (Farzizadeh et al., 2016). متأسفانه نظام آموزش کنونی یک محتوای ثابت را برای تمام دانش آموزان ارائه میکند و به ویژگی های محیطی و نیازهای جوامع مختلف توجهی ندارد. باید به این نکته توجه داشت که زمینه اشتغال دانش آموزان در جوامع مختلف متفاوت است و آموزش و پرورش با درک این نکته باید خود را برای تمرکز زدایی آموزشی آماده کند. یکی از عوامل مهم عدم کارایی نظام آموزشی و ترک تحصیل دانش آموزان، توجه نکردن به نیازهای واقعی دانش آموزان با توجه به محیط زندگی آنهاست (Aghdasi & Zinal, 2012). این جامعه شناس تصریح کرد گاهی اوقات فرزندان ما تحت تاثیر گروه های هم سن خود قرار میگیرند و انگیزه درس خواندن را از دست میدهند. او مطرح کرد نظام آموزشی ما نظام جذابی نداشته و محیط شاد و لذت بخشی را برای دانش آموزان فراهم نمیکند. فرزندان زمانی که از مدرسه دور میشوند احساس خوشایند تری دارند و این خود از عوامل مهم ترک تحصیل محسوب میشود (Sharifi Yazdi, Academic Dialogue). صاحب نظران دلایل افت یا اتلاف در نظام آموزش و

پرورش را به کوتاهی نظام آموزشی ربط میدهند و خاطرنشان میکنند که ساخت و هدف نظام آموزش ی نقش عمده در اتلاف منابع به صورت ترک تحصیل و تکرار پایه تحصیلی دارد (Arefi, 2003). در مورد نسبت دادن صفات به کودکان در محیط کلاس و مدرسه، معلمان و کادر باید احتیاط بیشتری کنند چرا که بدنامی ناشی از برچسب ها می تواند دانش آموزان را به رفتارهای بزهکارانه سوق دهد. از آنجا که کودکان در زندگی تجربه زیادی ندارند استفاده از برچسب هایی که جنبه شوخی دارند را درک نمی کنند. زدن برچسب های منفی به کودکان امکان دارد باعث شود کودک آن را قبول کند و طبق آن رفتار کند. وقتی به دانش آموزی برچسب زده می شود باعث سرخوردگی وی می شود که در نهایت حتی موجب ترک تحصیل نیز می شود (Sedaghat et al., 2020).

ب) گزارش فراترکیب مطالعات و نتایج پژوهش های داخلی و خارجی مرتبط با پیامدهای بروز پدیده ترک

تحصیل در دانش آموزان: امر ترک تحصیل شامل پیامد های متفاوتی می باشد که گزینه های گوناگونی در آن دخیل می شوند. از جمله پیامد های ترک تحصیل می توان به موارد زیر اشاره نمود:

ورود زودهنگام به بازار کار به ویژه برای پسران منجر میشود سال هایی که یک نوجوان نیاز دارد به دور از دغدغه های اقتصادی به دنبال حل بحران نوجوانی و هویت یابی باشد درگیر بحرانها و فشارهای اقتصادی شود، این امر هم به کاهش سلامت روان فرد و هم نرخ کلی سواد جامعه می انجامد. نرخ سواد جامعه به شکل مستقیم با رفاه و پیشرفته بودن یک جامعه در ارتباط است (Tabatabaei, Hami Honar Zendegi Website and Areezi, 2003). اصولاً این افراد از دوره نوجوانی و جوانی خود در زندگی لذت نمی برند، به دلیل کم بودن میزان تحصیلات در بحث های علمی شرکت نمیکنند و در شکل گیری هویت شخصی دچار مشکل میشوند (Baba Ahmadi et al., 2023). ترک تحصیل زود هنگام یک حادثه زودرس کاذب است که باعث میشود نوجوانان زودتر از موعد درگیر نقش بزرگ سالان شوند (Sepidnamah et al., 2016). مشکلات حضور در مدرسه از جمله تحصیل گریزی را میتوان جلوه ای از آسیب های اجتماعی همراه با اختلالات روان پزشکی قلمداد کرد. این مشکل میتواند مانع از بروز و شکوفایی استعداد دانش آموزان و همچنین منجر به گسترش رفتار های نابه هنجار شود (Berg et al, 1993). آنها معمولاً در آینده امکان ارتقای شغلی را به دلیل تحصیلات کم ندارند. معمولاً اینگونه افراد عزت نفس و اعتماد به نفس کمی دارند و به راحتی نمیتوانند از پس مشکلات برآیند. مهارت های اجتماعی و اطلاعات عمومی آنها کاهش می یابد. در برخی از مهارتهای فردی مانند حل مسئله، یادگیری خوبی ندارند. در پرورش فرزندان بی تجربه بوده و دانش کافی در این خصوص ندارند. آنها مجبورند در یک فضایی کار کنند که باب میلشان نیست و نمی توانند علاقه و استعداد های خودشان را شکوفا کنند. در تامین خواسته های مالی ناتوان بوده و توانایی رسیدن به زندگی ایده آل خود را ندارند. معمولاً افرادی که ترک تحصیل کرده اند، ازدواج های اجباری میکنند تا نیازهای مالی آنها برآورده شود. یکی دیگر از پیامدهای ترک تحصیل این است که فرد در آینده هیچ لذتی از کار خود نمیببرد، در نتیجه او ارزش کمی در جامعه دارد (Ramazan Pour et al., 2022 & Eirandegani et al., 2023). در پژوهشی با عنوان افت تحصیلی در اسپانیا: تکامل در طول رکود بزرگ به این نتیجه رسیدند که دانش آموزانی که دچار ترک زود هنگام تحصیل میشوند از فرصت اشتغال کمتری برخوردارند و در دوران رکود اقتصاد بیشترین زیان را متحمل میشوند (Choi & Calero, 2018). همانطور که مطرح شد تحصیل گریزی یکی از مسائل و مشکلات نظام آموزشی است که با پیامدهای نامطلوب فردی و اجتماعی بسیاری همراه است تا جایی که بی توجهی به آن در نهایت به هدر رفتن سرمایه های اجتماعی یک جامعه منجر خواهد شد (Hansen, 2013). ترک و افت تحصیلی موجب افسردگی، پیشرفت اجتماعی کم، مشاغل سخت، فساد اخلاقی و تحقیر، اتلاف سرمایه های اجتماعی، بیکاری و عدم مشارکت اجتماعی و پایین آمدن اعتماد به نفس فرد می شود (Farmer et al, 2003 & Balouch Zehi and Abdollahi, 2016 and Alibeygi et al., 2017) و (Ream & Rumberger, 2008 & Archambault et al, 2009). پژوهش ها در رابطه با متغیر های مشابه و نزدیک به آن نشان دهنده ی پیامدهای نامطلوب مدرسه گریزی و ترک تحصیل از جمله افزایش احتمال مصرف الکل و مواد مخدر، آینده

شغلی نامطلوب، گرایش جنسی نامطلوب، سوء استفاده جنسی و کاری است (Hallfors et al, 2002 & Alexander et al, 2003). از دیگر پیامدهای این موضوع ترویج بی ارزشی درس خواندن یا بی فایده‌گی درس خواندن است. در بسیاری از اظهارات دانش آموزان و به خصوص اولیاء آنان محرز بود که تقلید از افراد نسبی درجه یک و نیز افرادی که در سطح روستا ترک تحصیل کرده بودند وجود داشت (Mohammad Pour, 2013). ترک تحصیل نه تنها یک مسئله آموزشی بلکه یک مشکل اجتماعی قابل توجه نیز می باشد. به علاوه این که پیامدهای روان شناختی و اقتصادی نیز به دنبال دارد (Pourian, 2004 & Colangelo et al, 1999). آنچه مذموم است و والدین و مسئولین و معلمان باید نسبت به آن حساس باشند، ترک تحصیل، ترک یادگیری، فرار از فعالیت کار مفید و سازنده و پناه بردن به موقعیت های ناسالم بیکاری، بلا تکلیفی، کارهای غیر مولد و خطرناک یا جذب باند های ضد اجتماعی شدن می باشد. خانواده به عنوان اولین محیط اجتماعی که کودک در آن رشد می کند، نقش اساسی در شکل گیری شخصیت، اعتماد به نفس و سلامت روانی وی ایفا می کند. اما زمانی که این محیط دچار تنش و اختلاف شود، اثرات منفی آن به ویژه در دوران حساس جوانی و نوجوانی قابل مشاهده است. در این میان، دانش آموزان به عنوان گروهی که در سنین حساس و تعیین کننده ای از زندگی قرار دارند، بیشترین آسیب پذیری را نسبت به اختلافات خانوادگی نشان می دهند. وجود درگیری های مداوم میان والدین، مشکلات عاطفی ناشی از جدایی یا نبود حمایت کافی، می تواند زمینه ساز بروز افسردگی، افت تحصیلی و در موارد شدیدتر ترک تحصیل شود. این عوامل نه تنها بر پیشرفت تحصیلی بلکه بر آینده شغلی و اجتماعی دانش آموزان نیز تاثیرگذار است (Asadi et al., 2023).

ج) گزارش فراترکیب مطالعات و نتایج پژوهش های داخلی و خارجی مرتبط با راهکارهای کاهش، پیشگیری یا

جلوگیری از بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان: جلوگیری از ترک تحصیل شامل راهکارهای متفاوتی می باشد

که گزینه های گوناگونی در آن دخیل می شوند. از جمله راهکار های ترک تحصیل می توان به موارد زیر اشاره نمود:

زمانی که دانش آموز تنها در مدرسه نقش شنونده را ایفا نکرده و توانایی ارائه عقیده های خود را داشته باشد؛ نه تنها به خلاقیت او کمک خواهد کرد بلکه به درس خواندن و تحصیلات نیز علاقه پیدا خواهد کرد (Bazargan, 2005). در خانه باید محیطی آرام فراهم باشد تا استعداد های فرزندان قابلیت رشد داشته باشد. همچنین فرزندان باید تغذیه سالم و استراحت کافی داشته باشند. والدین نیز نباید فرزندان خود را به امان خدا رها کنند! آنها باید با مدرسه در تماس باشند و پیگیر نقاط ضعف و قوت بچه های خود باشند. متأسفانه در برخی از خانواده ها یا پدر و مادر بی خیال وجود دارد و یا زن و شوهر آنقدر درگیر مشاجرات و چشم و هم چشمی های مختلف هستند که توجهی به تحصیلات فرزند خود ندارند (Ramazani et al., 2022). همانطور که می دانید در روستا و مراکز محروم سن ازدواج دختران و کار کردن پسرها پایین بوده؛ در نتیجه لازم است این فرهنگ سازی انجام شده تا بتوان از ترک تحصیل آن ها جلوگیری کرد (Baba Ahmadi et al., 2023). برخورد معلم و اولیای دبیرستان باید به گونه ای باشد که دانش آموز از طریق دستکاری اشیاء، آزمایش، جمع آوری اطلاعات، ساختن و خلق کردن مباحث و مشارکت در کارهای گروهی، گوش دادن، خواندن و اکتشاف به تجربه ی یادگیری بپردازند و بدین وسیله از ترک تحصیل دانش آموزان جلوگیری نمایند. همچنین استفاده از تشویق های مادی و غیر مادی مفید است. استفاده بیشتر معلمان از تشویق های کلامی و تشویق در جمع در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان نقش بسزایی دارد و هم باعث جلوگیری از افت تحصیلی دانش آموزان می شود (Base of Information Dissemination of Hozeh, 2006). اگر فرزند شما هنوز مدرسه نرفته است، به آنها مهارت های مطالعه را آموزش دهید تا بتوانند در مدرسه و دانشگاه موفق باشند. در واقع به آنها بیاموزید که با کوچکترین سختی نا امید نشوند و خود را فردی شکست خورده تلقی نکنند. بسیاری از دانش آموزان احساس میکنند از همسالان خود عقب افتاده اند، بنابراین دچار ناامیدی شده و ترک تحصیل میکنند. بهتر است افراد از کودکی بیاموزند که در هر مسیری مشکلات و شکست هایی وجود دارد، مهم این است که از آن شکست ها تجربه کسب کنند و با تلاش بیشتر ادامه دهند (Ramazani et al., 2022). اگر محیط کلاس شما طوری باشد که دانش آموز در آن حس کند شنیده می شود و به او احترام گذاشته می شود،

به یادگیری مشتاق تر خواهد شد. گفتن " کارت عالی بود میتواند تاثیر فوق العاده ای داشته باشد (Hamkadeh Counseling Website). سعی کنید با والدین افرادی که قصد ترک تحصیل دارند ارتباط برقرار کنید و به آنها بگویید که به فرزندانشان انگیزه دهند. شما خودتان نیز اگر دبیر و عضو هیات علمی هستید با کودکانی که در معرض خطر ترک تحصیل هستند، قرار ملاقات بگذارید. از خانه آنها بازدید کنید و با والدینشان بیشتر در ارتباط باشید. به والدین اجازه دسترسی به نمرات فرزندان خود را قبل از دیدن کارنامه بدهید تا آنها بتوانند وضعیت فرزندانشان را در طول سال پیگیری کنند. اگر والدین حامی دانش آموزان نبودند، به جای اینکه بر والدین چنین افرادی تکیه کنید، بر روی خود فرد در دوران مدرسه تمرکز کنید (Ramazani et al., 2022). استفاده از شیوه های صحیح امتحان یا ارزیابی پیشرفت تحصیلی نه تنها معلم را قادر می سازد که دانش آموزان خود را در رسیدن به هدف های آموزش و پرورش راهنمایی کند، بلکه بر اساس ارزیابی مداوم می تواند روش تدریس را نیز ارزیابی کند. به این ترتیب میتواند از ترک تحصیل دانش آموزان جلوگیری کند (Danesh Pazhoh, 2003). اگر فرزند شما میگوید که برای درآمد بیشتر باید ترک تحصیل کند، با آرامش و منطق با او صحبت کنید. افرادی را مثال بزنید که با ادامه تحصیلات خود توانسته اند شغل خوبی به دست آورند و در نتیجه درآمد بسیار زیادی را در زندگی کسب کنند. حتی میتوانید سخنرانی های افراد موفق را برای آنها پخش کنید تا فرزندان خود را ترغیب به ادامه تحصیل کنید (Ramazani et al., 2022). اگرچه معلمان کنترلی بر شرایط بیرون از مدرسه اعمال نمی کنند با این حال می توانند کلاس درس را به نحوی فراهم آورند که درگیری موقعیتی و علاقه طبیعی را در کلاس و دانش آموزان ایجاد کنند و رشد منابع انگیزش درونی را در آنها افزایش دهند زمانی که معلمان علائق دانش آموزان را مورد حمایت قرار می دهند تا اینکه بخواهند کنترل رفتار آنها را بر عهده بگیرند، دانش آموز با احتمال بیشتری برای رفتن به مدرسه ترغیب میشود و برای تحصیل ارزش قائل میشود و احتمال کمتری دارد که تصمیم به ترک تحصیل بگیرد زمانی که انگیزش در کلاس درس ایجاد شود و گسترش یابد میتواند به عنوان منبع درونی دانش آموز عمل کند و به طور معناداری در تصمیم او برای ادامه تحصیل دخیل باشد (Journal of Psychological Achievements of Shahid Chamran University of Ahvaz). از مشاوران تحصیلی بخواهید که با دانش آموزان ارتباط خوبی برقرار کنند. اگر مشاورهای زیادی ندارید، میتوانید افرادی که بیشتر در معرض خطر ترک تحصیل هستند را تشویق به مشاوره کنید. در واقع برای آنها درمان هایی را در نظر بگیرید و سپس از مشاور بخواهید که با دانش آموزان مشورت کنند و آنها را از ترک تحصیل منصرف کنند (Ramazani et al., 2022). باید شرایطی را فراهم کرد که دانش آموز موفقیت خود را احساس کند زیرا هیچ چیز مانند خود موفقیت به آن کمک نمی کند. معلمان تکالیف یکنواخت ارائه ندهند، به عبارت دیگر از خاصیت برانگیختگی مطالب مختلف استفاده کنند (Asadi Omraei et al., 2021). برخی از دانش آموزان ذهن فعالی دارند و بسیار پیشرفته هستند. برنامه های خاصی برای اینگونه افراد قرار دهید و آنها را به چالش بکشید. آنها را محدود به تکالیف مدرسه نکنید، زیرا برایشان کسل کننده شده و حوصله شان سر میرود. برخی از افرادی که ترک تحصیل میکنند، علت آن را جالب نبودن کلاس های درسی بیان میکنند (Ramazani et al., 2022). اگر محتوا و روش و فنون آموزش و پرورش واقعا با نیازها و رغبت ها و مسائل و مشکلات دانش آموزان تناسب داشته باشد باعث می شود که آنها در تحصیل بهتر کوشش کنند و تحصیلات خود را به پایان برسانند و در نتیجه از میزان ترک تحصیل کاسته شود (Asadi Omraei et al., 2021 and Baba Ahmadi et al., 2023). سعی کنید با دانش آموزان صحبت کنید و ببینید به چه چیزهایی فکر میکنند. به آنها به خوبی گوش دهید، هر سؤالی که دانش آموزان میپرسند با صداقت پاسخ دهید و آنها را به آینده امیدوار کنید. اگر احساس میکنید فردی در کلاس وجود دارد که احتمال ترک تحصیل او زیاد است، هفته ای یکبار بعد از مدرسه با او قرار بگذارید و در مورد مشکلاتش سوال کنید. اگر شما با دانش آموزان رابطه ای بر مبنای اعتماد و صداقت ایجاد کنید آنها انگیزه بیشتری برای ماندن در مدرسه پیدا میکنند (Ramazani et al., 2022). همان طور که گفته شد یکی از دلایل شایع ترک تحصیل و کار کردن نوجوانان مشکلات اقتصادی آن ها می باشد. در نتیجه لازم است که مسئولین به خانواده های ضعیف و همچنین مناطق محروم کمک کرده و یا هزینه های تحصیل آن ها مانند خرید لوازم تحریر را کاهش دهند (Baba Ahmadi et al., 2023). دادن مشاوره و راهنمایی های رایگان برای خانواده ها،

جهت روشن سازی عواقب و آسیب های ترک تحصیل فرزندان (Mohimani, 2021). فعالیت های خارج از درس و مدرسه را فراموش نکنید. طی تحقیقات انجام شده افرادی که به باشگاه میروند و یا حتی در منزل ورزش میکنند در تحصیل موفق تر بوده و نمرات بهتری را کسب میکنند. همچنین بسیاری از افرادی که از تحصیل انصراف میدهند، بیان میکنند که چنین برنامه های آموزشی برای آینده شغلی آنها مناسب نیست! بنابراین میتوانید اینگونه دانش آموزان را به مدرسه ای معرفی کنید که اجازه میدهند مهارت هایی برای مشاغل آینده که مدنظر دارند، به خوبی بیاموزند (Ramazani et al., 2022). در مورد نقش عوامل محیطی و محیط زندگی ترک تحصیل دانش آموزان پیشنهاد می شود که سازمان آموزش و پرورش جهت پیشگیری از ترک تحصیل، در نزدیکترین محل به محیط زندگی دانش آموزان و متناسب با نیاز آنها فضای فیزیکی و دیگر نیازمندی های آموزشی آنها را فراهم سازد (Jalili and Shahraki, 2018). در مورد نقش عوامل مربوط به مدرسه پیشنهاد می شود که سازمان آموزش و پرورش جهت پیشگیری از ترک تحصیل دانش آموزان تجهیزات آموزشی و امکانات متناسب با نیاز دانش آموزان به خصوص در مناطق محروم فراهم نمایند و نیازهای نرم افزاری و سخت افزاری را مرتفع سازد (Aghdasi and Zinal Fam, 2012). در برخی از موارد نوجوانان بدون داشتن مشکلات خانوادگی و یا حتی مالی، به تنهایی تصمیم به ترک تحصیل می گیرند؛ که لازم است برای جلوگیری از ترک تحصیل آن ها از مشاوره های فردی و انگیزشی استفاده شود (Tork Larki et al., 2023). والدین باید برای رسیدگی به امور درسی فرزندان خود برنامه های منظمی داشته باشند و بین گفته ها و نظرات معلم و والدین نباید تفاوتی وجود داشته باشد و آموزش در محیط مدرسه باید همراه و همگام با محیط خانه و با نظارت و هم فکری مربیان و والدین صورت گیرد زیرا هماهنگ نبودن اولیا و مربیان، دانش آموزان را دچار تردید میکند (Jalili and Shahraki, 2018). کارشناسان مسائل اجتماعی معتقدند کودکانی که توان تأمین هزینه تحصیل را ندارند مجبور هستند برای تأمین مخارج زندگی کار کنند و از درس خواندن منصرف شوند، این کودکان ممکن است در فرایند کسب درآمد، طعمه آسیب و سو استفاده هایی شوند که به خاطر ضعف مهارت و تجربه قادر به تشخیص آن نیستند. برای جلوگیری از بازماندن کودکان از تحصیل و جلوگیری از بروز مشکلات اجتماعی در جامعه و حضور دانش آموزان در محیط های آموزشی و تربیت نیروی انسانی کارآمد برای جامعه باید با بهره گیری از ظرفیت سایر دستگاه های اجرایی در کنار آموزش و پرورش زمینه حضور بچه ها در مدارس و محیط های آموزشی فراهم شود (Tork Larki et al., 2023). آموزش و پرورش به عنوان گسترده ترین دستگاه فرهنگی کشور و مهمترین نهاد اجتماعی، نقش تعیین کننده در آموزش جامعه پذیری و اجتماعی کردن افراد برعهده دارد و بر اساس قوانین جاری کشور باید خدمات آموزشی و پرورشی برای همه در این نهاد اجتماعی یکسان و عادلانه باشد (Tork Larki et al., 2023). نداشتن هدف روشن و واضح میتواند باعث سردرگمی دانش آموز بشود و وی را از درس دور کند. وقتی به دانش آموزان کمک بشود که اهداف کوتاه مدت و بلند مدت خودشان را مشخص کنند. بعد از آن میتوانند برای خودشان برنامه ریزی کنند و طبق برنامه و هدفی که دارند درس بخوانند (Mohammadi, 2022). داشتن اعتماد به نفس کافی یکی از عواملی است که نه تنها باعث پیشرفت درسی دانش آموز میشود، بلکه در زمینه کار و به طور کلی در زندگی دانش آموز هم تاثیر میگذارد. دانش آموزانی که اعتماد به نفس کافی ندارند تلاشی در زمینه درس انجام نمیدهند و در نتیجه با نتایج ضعیف روبرو میشوند که خود این مسئله اعتماد به نفس آنها را دوباره کاهش میدهد (Mohammadi, 2022). اینکه دانش آموز وقت خود را چطور مدیریت کند که بتواند هم به مطالعه دروس و انجام تکالیف برسد و هم کارهای دیگر را انجام بدهد یک مهارت است که باید یاد بگیرد. با یادگیری مهارت مدیریت زمان در مطالعه از نتایج ضعیف در دروس و مدرسه اجتناب میکند و میتواند در کنار درس خواندن فعالیت های دیگری نیز انجام بدهد تا به یک محیط خسته کننده صرفا درسی محدود نشود (Mohammadi, 2022). تمرکز کردن روی درس در هنگام یادگیری یکی از مهمترین اصول درس خواندن موثر است. ممکن است که در محیط خانه و هنگام انجام تکالیف درسی یا مطالعه دروس عواملی وجود داشته باشد که باعث حواس پرتی و کاهش تمرکز دانش آموز بشود. از جمله تلویزیون، کنسول بازی، موبایل و... این موارد در هنگام درس خواندن باید از محیط مطالعه دانش آموز دور باشند. همچنین میتوانید با تمرین هایی قدرت تمرکز و دقت خودتان را افزایش دهید و با استفاده از پازل، جدول حروف متقاطع و... قدرت توجه،

دقت و حافظه خودتان را بیشتر کنید (Mohammadi, 2022). مربیان و والدین توجه داشته باشند برای رفع بسیاری از مشکلات دانش آموزان می توانند از ویژگی های سنی آن ها کمک بگیرند. برای تقویت پایه ی دانش آموز، مطالب به شکل اکتشافی ارائه شوند چرا که کودک در سنین ابتدایی مدرسه بسیار کنجکاو و پرسشگر است. با این روش دانش آموز با قصد کشف کردن و آموختن درس جلو می رود. استفاده از جلوه های بصری زیبا در دروس ضعیف بسیار می تواند کمک کننده باشد (Sedaghat et al., 2020). یکی از عوامل مهم در ترک تحصیل مسایل زیستی به وجود آمده برای افراد در اثر عامل ارث یا حوادث غیر منتظره است. اتفاقاتی که باعث نقص عضو افراد می شود می تواند باعث ترک تحصیل افراد باشد. یکی از اقدامات آموزش و پرورش میتواند ایجاد فضای مناسب در مدرسه برای تردد راحت تر افراد دارای معلولیت جسمانی مثل ایجاد شیب برای رفت و آمد باشد (Sedaghat et al., 2020). معلمان و مدیران باید در استفاده از شیوه های تربیتی بسیار دقت کنند در صورت تنبیه دانش آموز از الفاظ بد استفاده نکنند و آن ها را جلوی دیگران مورد بازخواست قرار ندهند. والدین و مربیان می توانند قوانینی را در زمینه ی ارتباطات دانش آموز وضع کنند و در صورت رفتار مغایر با این قوانین تنبیه مناسبی را نیز در نظر بگیرند (Sedaghat et al., 2020). مفهوم کیفیت در آموزش و پرورش مفهومی چند پهلو، مشتبه کننده و مبهمی است. به همین دلیل معیارهای متفاوتی برای قضاوت درباره کیفیت مدارس و آموزش و پرورش معرفی شده است. محیط آموزشی و نیروی انسانی جهت آموزش، دو مؤلفه ی مهم در سنجش کیفیت مدارس محسوب می شود (Sedaghat et al., 2020). یکی از عوامل مؤثر در حفظ و ارتقای سطح سلامتی و شکوفایی استعداد دانش آموزان، بهداشت محیط و ایمنی مدارس است. محیطی که در آن دانش آموزان به کسب علم و آموزش مشغول هستند همچون تمام محیط های دیگر که بر رفتار فرد موثر است رفتار و سلامت روان آنها را تحت تاثیر قرار می دهد (Safari et al., 2015). توسعه نیافتگی کشورهای جهان سوم و تحولات روزافزون علوم و فناوری جوامع پیشرفته و در حال توسعه، متکی بودن هزینه های تعلیم و تربیت به دولت و افزایش سطح توقعات مردم برای مطالبه آن، کمبود منابع مالی برای ساخت، تجهیز و اداره مدارس و پیچیدگی روش های جلب مشارکت مردم در امور تعلیم و تربیت را می توان جزو مشکلات بیرونی نظام آموزش و پرورش برشمرد که بسیاری از کشورهای جهان مثل کشور ما با آن مواجه هستند. پایین بودن سطح حقوق و دستمزد معلمان و عدم امکان جذب افراد مستعد و با سطح هوش بالا برای این شغل مهم که همین امر موجب کم ارزش شدن شغل معلمی شده است؛ که این مسائل باعث نارضایتی معلمان شده و در دانش آموزان تاثیر می گذارد (Sedaghat et al., 2020). برای کاهش فشار تحصیلی و استرس برای نمرات و رقابت شدید، مدارس و والدین باید آموزش را نسبت به نمره، در اولویت قرار دهند. تشویق، تمرکز بر لذت یادگیری و تجلیل از تلاش های نوجوان به جای متمرکز شدن صرف بر نمرات، می تواند به کاهش استرس امتحان کمک کند. در نتیجه تمرکز دانش آموز افزایش یافته و میتواند استرس کمتر ی را تجربه کند (Salam School Complex Website). ایجاد برنامه های تحرک بخش و مربوطه مانند برگزاری اردوهای آموزشی و تفریحی به منظور افزایش جایگاه منزلتی مدرسه به عنوان یک بستر مناسب رشد میتواند مفید باشد (Aghdasi and Zinal Fam, 2012). بحران هویت بدون شک مهمترین آسیب دوره نوجوانی و بلوغ است. هویت یابی یکی از مراحل مهم بهداشت روانی دوره نوجوانی محسوب می شود. طی این مرحله سازه های شخصیتی، رفتارهای عاطفی، ارزش های اخلاقی، ذهنی و اجتماعی آن ها دچار تحولات گسترده ای می شوند. در این سنین، نوجوان تمامی دلبستگی ها و تفکرات خود را بازشناسی می کند و در یک انقلاب هورمونی-ذهنی قرار می گیرد. غیر طبیعی این مسیر، میزان تمرکز و توجه نوجوان به درس را کاهش می دهد. نوجوانانی که به دلیل مشکلات مختلف، قادر به ایجاد یک هویت ساختار یافته و یکپارچه نیستند، مشکلات درسی بیشتری را تجربه می کنند. برای حل مشکل بحران هویت که در دوران نوجوانی و بلوغ وجود دارد حمایتگر بودن، سرزنش و سرکوب نکردن، مقایسه نکردن نوجوان با دیگران و تحت فشار نگذاشتن و درک کردن آنها، ایجاد الگویی سالم توسط پدر و مادر و روابط بین فردی، پشتیبانی از استقلال و استفاده از کمک درمانگر کودک و نوجوان در این زمینه راهگشا است. فراموش نکنید خانواده ها باید ارزش ها و اخلاق های رفتاری و زیستی مشخص اما منطقی داشته باشند تا نوجوان زندگی را در یک چارچوب از معناها درک کند (Salam School Complex Website). در یک کار گروهی هر فرد وظایف خاصی را بر عهده دارد که با

درست انجام دادن آن‌ها به رشد و پیشرفت آن گروه کمک به سزایی می‌کند. کار گروهی علاوه بر اینکه بر یادگیری دانش‌آموز تاثیر به خصوصی دارد به رشد و همکاری با دیگران و برخورد با افراد مختلف را می‌آموزد. علاوه بر آن دانش‌آموز از یک کلاس مفرح و شاد برخوردار است و انگیزه دانش‌آموز به حضور در کلاس افزایش می‌یابد (Salam School Complex Website). کلاس‌های فوق برنامه تاثیر مثبت و خوبی بر روی یادگیری دانش‌آموزان و فراگیران دارند و به شکوفایی استعداد دانش‌آموزان، رشد و تربیت آنها و شرکت در برنامه‌ها و مهارت‌های عملی کمک فراوانی می‌کنند. فعالیت‌های فوق برنامه در فضای آموزشی آزاد و راحت‌تر انجام می‌شوند و دانش‌آموزان فرصت بیشتری برای تعامل اجتماعی دارند. همچنین این فعالیت‌ها باعث می‌شوند تا دانش‌آموزان دید و نگرش بهتری به مدرسه داشته باشند. بهره‌گیری از معلم خصوصی در فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل، در روند یادگیری، رشد و پیشرفت دانش‌آموزان تاثیر زیادی دارد (Cheragh Zadeh & Ahmadi, 2023). بهتر است نوجوانان را در معرض آشنایی با حرفه‌ها رشته‌ها و زمینه‌های مختلف هنری ورزشی و علمی قرار دهید اجازه بدهید دانش‌آموز با نظارت شما و اولیا و کمک گرفتن از مشاوران به شناخت کافی از درونیات، علایق و استعداد هایش برسد. تجربه کردن زندگی حضور در اجتماع و انجام کارهای پاره وقت دانش‌آموزی از جمله راه‌هایی هستند که در خودشناسی به دانش‌آموز کمک می‌کنند و می‌توانند باعث شود او بتواند یک هدف مشخص برای خود انتخاب کند (Salam School Complex Website). کاهش استقبال والدین از سرویس مدرسه به علت گرانی باعث شده که برخی خانواده‌های کم‌درآمد برای فرستادن فرزندانشان خود به مدرسه مردد باشند و نیز برخی از خانواده‌ها هم به استفاده از خودروهای شخصی سوق داده شوند که پیامدهای ترفیکی در پی خواهد داشت. بدون شک کیفیت در ارائه خدمات ایاب و ذهاب، به خصوص در بخش نقل و انتقال دانش‌آموزان مدارس و معلمان از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است. این مهم به خصوص برای مدارس روستایی و مناطق محروم، به مراتب کارکرد مهمتری دارد.

روش شناسی تحقیق

این پژوهش با هدف طراحی الگوی جامع پیشگیری از پدیده ترک تحصیل دانش‌آموزان انجام شد. رویکرد کلی پژوهش، کیفی و روش اجرایی آن، فراترکیب بود. فراترکیب به ما امکان داد تا با فراتر رفتن از نتایج مطالعات منفرد، به یک درک عمیق‌تر، جامع‌تر و مفهومی از پدیده مورد نظر دست یابیم و چارچوب‌های نظری جدیدی ارائه دهیم. روش فراترکیب به ویژه برای «طراحی الگو» مناسب است، زیرا با ترکیب یافته‌های کیفی مطالعات پیشین، می‌توان به یک مدل مفهومی یکپارچه دست یافت که ابعاد مختلف یک پدیده را در قالب یک چارچوب منسجم سازماندهی کند. چارچوب روش‌شناختی این مطالعه، مدل هفت‌مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) بود که به شرح زیر اجرا گردید:

۱. طراحی سؤالات پژوهش حول محور سه سؤال اصلی طراحی شد که مسیر کلیدی جستجو، تحلیل و سنتز را مشخص می‌کرد: سؤال اصلی: الگوی جامع پیشگیری از ترک تحصیل دانش‌آموزان، بر اساس شناسایی عوامل زمینه‌ساز، پیامدها و راهکارهای مداخله‌ای، چه مؤلفه‌هایی دارد و چگونه طراحی می‌شود؟

سؤال فرعی ۱: عوامل زمینه‌ساز گرایش دانش‌آموزان به ترک تحصیل کدامند؟

سؤال فرعی ۲: پیامدهای ناشی از ترک تحصیل دانش‌آموزان کدامند؟

سؤال فرعی ۳: راهکارهای ارائه‌شده برای کاهش یا جلوگیری از بروز ترک تحصیل کدامند؟

۲. جستجوی نظام‌مند: جستجوی جامع منابع با استفاده از کلیدواژه‌های فارسی مرتبط مانند «ترک تحصیل»، «دانش‌آموزان»، «والدین»، «آموزش» و «جامعه» انجام شد و پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی شامل پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^۱، مجلات تخصصی نور، پایگاه استنادی علوم جهان اسلام و شبکه کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی ایران، و همچنین پایگاه‌های

بین‌المللی شامل موتور جستجوی علمی گوگل و گوگل اسکولار^۱ مورد جستجو قرار گرفتند. به‌منظور اطمینان از جامعیت جستجو، فهرست منابع مطالعات کلیدی استخراج‌شده نیز به‌صورت دستی بررسی شد تا مقالات مرتبط احتمالی شناسایی شوند. ۳. غربالگری و انتخاب مطالعات: فرآیند غربالگری در چند مرحله و بر اساس معیارهای از پیش تعیین‌شده انجام شد.

• معیارهای ورود:

— مطالعات با رویکرد کیفی (مانند پدیدارشناسی، مطالعه موردی، نظریه داده‌بنیاد، تحلیل مضمون) یا مطالعات ترکیبی که بخش کیفی قابل تفکیکی داشتند.

— تمرکز مستقیم مطالعه بر یکی از ابعاد پژوهش (عوامل، پیامدها یا راهکارهای برنامه‌ریزی درسی در نوجوانان).

— ارائه متن کامل مقاله به زبان فارسی یا انگلیسی.

— انتشار در مجلات علمی-پژوهشی معتبر یا پایان‌نامه‌های دانشگاهی.

• معیارهای خروج:

— مطالعات کمی، مروری سیستماتیک بدون تحلیل کیفی، یا مطالعات صرفاً نظری.

— مقالاتی که متن کامل آن‌ها در دسترس نبود.

— سخنرانی‌ها، پوستره‌های کنفرانس، و کتاب‌ها.

— مطالعاتی که جامعه هدف آن‌ها نوجوانان نبود (مثلاً دانشجویان).

فرآیند غربالگری و انتخاب مطالعات نهایی در چند مرحله و بر اساس معیارهای از پیش تعیین‌شده انجام شد. در مرحله اول، جستجوی اولیه منجر به شناسایی حجم گسترده‌ای از اسناد گردید. پس از حذف موارد تکراری، عنوان و چکیده‌ی باقی‌مانده‌ها به صورت مستقل توسط دو پژوهشگر بررسی شد تا میزان ارتباط آن‌ها با اهداف پژوهش مشخص گردد. در این مرحله، مطالعاتی که به وضوح با معیارهای ورود همخوانی نداشتند (مانند مطالعات کمی، یا مطالعاتی با جامعه هدف غیر دانش‌آموزان) حذف شدند.

در مرحله بعد، متن کامل مطالعات باقی‌مانده که به طور بالقوه واجد شرایط بودند، به دقت مورد مطالعه قرار گرفت. در این مرحله، تمرکز بر روی ارزیابی کیفیت روش‌شناختی و انطباق کامل یافته‌های مطالعه با سؤالات پژوهش حاضر بود. در نهایت، پس از این غربالگری دقیق، مطالعاتی که تمام معیارهای ورود را داشتند، برای تحلیل نهایی انتخاب شدند.

۴. ارزیابی کیفیت مطالعات: برای اطمینان از اعتبار و قابلیت اتکای مطالعات منتخب، از چک‌لیست ارزیابی کیفیت مطالعات کیفی استفاده شد. دو پژوهشگر به صورت مستقل هر یک از مطالعات را بر اساس ۱۰ سؤال این چک‌لیست مانند وضوح اهداف، مناسبت روش‌شناسی، ملاحظات اخلاقی و قابلیت تعمیم یافته‌ها ارزیابی کردند. مطالعاتی که در حداقل ۷ معیار امتیاز لازم را کسب نمی‌کردند، از فرآیند تحلیل نهایی حذف شدند.

۵. استخراج داده‌ها: داده‌های مرتبط با سؤالات پژوهش از مطالعات نهایی استخراج و در یک فرم استخراج داده یکپارچه ثبت گردید. اطلاعاتی مانند: نویسنده و سال انتشار، کشور، روش‌شناسی مطالعه، جامعه هدف و مهم‌تر از همه، یافته‌های اصلی، کدها، مفاهیم و نقل‌قول‌های کلیدی مرتبط با عوامل، پیامدها و راهکارها به دقت استخراج شد.

۶. تحلیل و سنتز کیفی: تحلیل داده‌ها بر اساس تحلیل مضمون و با الهام از رویکرد براون و کلارک (۲۰۰۶) در سه مرحله اصلی انجام شد:

• کدگذاری اولیه: دو پژوهشگر به صورت مستقل متن مطالعات را بارها و بارها خوانده و کدهای اولیه را استخراج کردند. این کدها به صورت توصیفی و نزدیک به داده‌های خام بودند (مثلاً: "کمال طلبی"، "ناتوانی در تشکیل هویت"، "احساس بی‌کفایتی بر اثر شکست‌های متمادی").

- ایجاد مضامین فرعی: کدهای مشابه و مرتبط در دسته‌های بزرگ‌تری به نام مضامین فرعی گروه‌بندی شدند (مثلاً: کدهای "کمال طلبی"، "ناتوانی در تشکیل هویت"، "احساس بی کفایتی بر اثر شکست‌های متمادی" تحت مضمون فرعی "اختلال روانی" قرار گرفتند).
  - ایجاد مضامین اصلی و سنتز نهایی: مضامین فرعی نیز تحت عناوین کلان‌تر و مفهومی‌تری به نام مضامین اصلی دسته‌بندی شدند (مثلاً: "اختلال روانی"، "اختلال رفتاری"، "مشکلات جسمانی"، "عدم مهارت ارتباط با همسالان"، "عدم برقراری ارتباط صحیح در مدرسه"، تحت مضمون اصلی "اختلالات روان-جسمانی" قرار گرفتند). در این مرحله، پژوهشگران با مقایسه و تضاد یافته‌ها بین مطالعات مختلف، به یک شبکه معنایی و در نهایت به مدل‌های مفهومی جامع برای هر یک از سه محور پژوهش دست یافتند.
۷. کنترل کیفیت و پایایی: برای افزایش اعتبار و پایایی یافته‌ها، اقدامات زیر صورت گرفت:
- همفکری پژوهشگران: فرآیند کدگذاری و تحلیل توسط دو پژوهشگر به صورت مستقل انجام شد و جلسات منظم برای مقایسه نتایج و رسیدن به اجماع برگزار گردید. این فرآیند گفتگوی انتقادی و چانه‌زنی علمی، تضمین‌کننده‌ی اصلی انسجام و سازگاری تحلیل نهایی بود.
  - بررسی همتا: یافته‌های اولیه و مدل‌های مفهومی در اختیار دو متخصص خارج از تیم پژوهش قرار گرفت تا دیدگاه‌های انتقادی آن‌ها دریافت شود.
  - ردیابی فرآیند: تمام مراحل پژوهش، از جستجوی اولیه تا تحلیل نهایی، به صورت مکتوب و مستند نگهداری شد تا امکان بازبینی فرآیند برای دیگران فراهم باشد.
- جامعه آماری این پژوهش را کلیه متون و پژوهش‌های علمی مرتبط با موضوع تشکیل دادند و نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش در قالب سه مؤلفه اصلی الگوی جامع پیشگیری شامل: (۱) عوامل زمینه‌ساز، (۲) پیامدها و (۳) راهکارهای پیشگیرانه، دسته‌بندی و ارائه شده‌اند. در ادامه، هر یک از این مؤلفه‌ها در جداول و نمودارهای مفهومی ترسیم گردیده است. الف) عوامل زمینه‌ساز بروز: نتایج سنتز یافته‌های کیفی مرتبط مؤلفه اول (عوامل زمینه‌ساز) بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان، که با استفاده از روش تحلیل مضمون استخراج شده‌اند، در قالب مضامین اصلی و فرعی، در جدول شماره ۱ ارائه شده است:

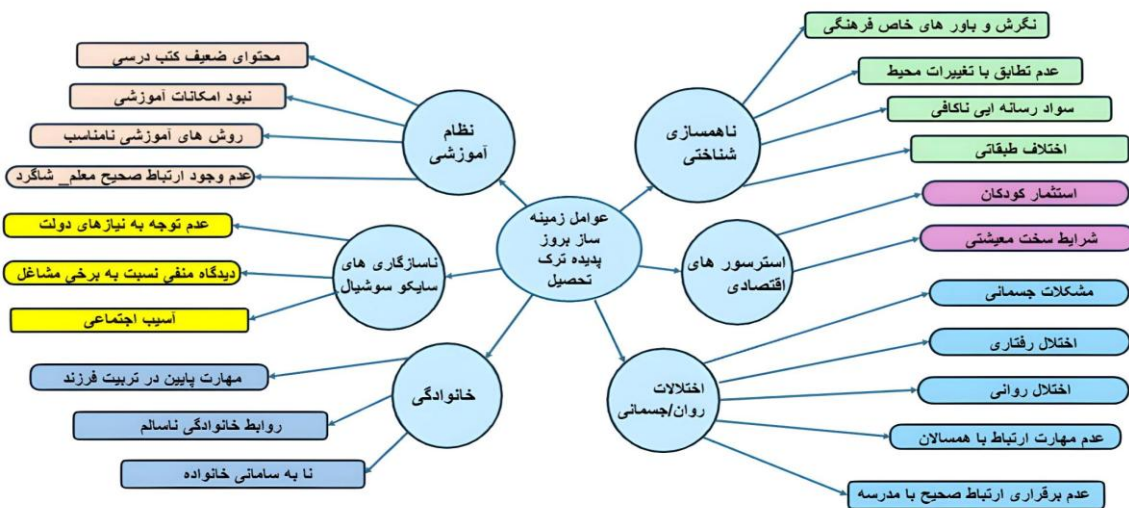
جدول ۱. مؤلفه اول الگوی جامع پیشگیری - عوامل زمینه‌ساز بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان

مرحله اول: کدهای اولیه	مرحله دوم: مضامین فرعی	مرحله سوم: مضامین اصلی
تائیرات نامطلوب فضای مجازی، پرداختن به بازی‌های کامپیوتری	سواد رسانه ای ناکافی	ناهمسازی شناختی
شکاف فرهنگی، در اقلیت بودن زبان	اختلاف طبقاتی	
جابه جایی محل سکونت و تحصیل، اضطراب از قرار گرفتن در موقعیت‌های جدید و مهم	عدم تطابق با تغییرات محیط	
ازدواج زودهنگام دختران، عدم ضرورت تحصیل دختران در مناطق روستایی، تبعیض علیه دختران، باور به احتمال انحراف	نگرش و باورهای خاص فرهنگی	

		دختر و لطمه به آبرو به سبب خروج از منزل، ورود زودهنگام پسران به بازار کار
ناسازگاری های سایکوسوشیال	دیدگاه منفی نسبت به برخی مشاغل	طبقه پایین شغلی والدین، محدودیت های انتخاب تحصیلی
	آسیب اجتماعی	بزهکاری، دوستان ناباب
	عدم توجه به نیازهای دولت	عدم تناسب مدرک تحصیلی با شغل افراد، بیکاری افراد تحصیل کرده، عدم تمایل افراد با مدارج علمی بالا برای تدریس در مناطق دور افتاده
خانوادگی	نابه سامانی خانواده	عدم سرپرستی و حضور پدر و مادر در خانواده، از هم گسستگی خانواده، تک سرپرست بودن، تحت تکفل پدر یا مادر ناتنی
	مهارت پایین در تربیت فرزند	کثرت فرزندان، عدم رسیدگی به تربیت و آموزش فرزندان، نبودن و یا پایین بودن سطح سواد والدین، حمایت و نظارت ضعیف والدین، عدم آموزش مسئولیت پذیری به کودکان، عدم وجود نظم و قاعده ایی خاص در تربیت فرزندان
	روابط خانوادگی ناسالم	سرکوب شدن توسط خانواده، سخت گیری های والدین برای گرفتن نمره بالاتر، رفتارهای خشن، غیر دوستانه، اقتدارگرایانه و سرزنش کردن
اختلالات روان_جسمانی	اختلال روانی	کمال طلبی، ناتوانی در تشکیل هویت، احساس بی کفایتی بر اثر شکست های متمادی، توانایی شناختی پایین، تحمل استرس و اضطراب در دراز مدت، داشتن عزت نفس پایین
	اختلال رفتاری	ناتوانی در نه گفتن در مقابل خواسته های دیگران، کاهش انگیزه و در نتیجه آن عدم تلاش و کوشش
	مشکلات جسمانی	معلولیت های جسمانی، بیماری های خاص، کم شنوایی
	عدم مهارت ارتباط با همسالان	وابستگی غیرمعمول به دوستان، طرد شدن از طرف همسالان، تجارب منفی در اثر ارتباط با دیگر شاگردان و جو مدرسه
	عدم برقراری ارتباط صحیح در مدرسه	وجود دیدگاه منفی نسبت به تحصیلات، عملکرد تحصیلی ضعیف، مردودی دانش آموزان، مشکلات ناسازگاری در مدرسه، تنبلی و علاقه نداشتن به درس
استرسورهای اقتصادی	شرایط سخت معیشتی	وضعیت مالی نامناسب خانواده ها، پایین بودن درآمد، مشکل نامناسب، فقر، گرانی، بیکاری والدین، غفلت از اوضاع و احوال فرزندان توسط والدین به دلایل اقتصادی
	استثمار کودکان	در نظر گرفتن کودک به عنوان یک نیروی کار، روی آوردن کودکان به شغل های کاذب و فصلی، تکدی گری برای تامین مخارج تحصیلی
نظام آموزشی	روش های آموزشی نامناسب	ساختار آموزشی معلم محور، عدم توجه به خلاقیت دانش آموزان، توجه به محفوظات به جای معلومات، برگزاری امتحانات و ارزشیابی به شیوه ای نامناسب، عدم توجه به کودکان دوزبانه در برنامه ریزی های نظام آموزشی

نبود امکانات آموزشی	وضعیت نامناسب مدارس و کمبود امکانات در مناطق محروم، عقب ماندگی نواحی روستایی در زمینه آموزشی نسبت به مناطق شهری، به کارگیری نیروهای سرباز معلم و عدم وجود توانایی تدریس در آنها، توجه بیشتر به مراکز آموزشی آزاد
محتوای ضعیف کتب درسی	عدم جذابیت محتوای کتب درسی برای دانش آموزان، ارائه محتوای ثابت در تمامی کتاب ها به دانش آموزان تمام مناطق، حجم زیاد کتب درسی، عدم تناسب بین علایق و نیاز های دانش آموزان با محتوای کتب درسی
عدم وجود ارتباط صحیح معلم- شاگرد	برخورد نامناسب کادر اجرایی و معلم با دانش آموزان، استفاده از تنبیه بدنی، توهین و اهانت به شخصیت دانش آموز، عدم وجود فضای تعاملی مناسب بین معلم و شاگرد

نتایج حاصل از تحلیل داده ها، در نمودار مفهومی ۱، به عنوان یک مدل پارادایمی، قابل مشاهده می باشد.

نمودار مفهومی ۱. مؤلفه اول الگوی جامع پیشگیری - عوامل زمینه ساز بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان

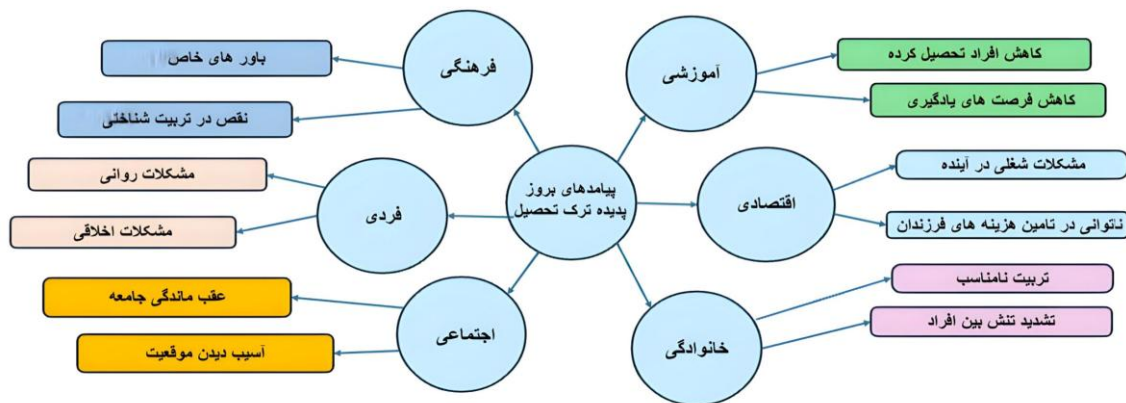
(ب) پیامدها: نتایج سنتز یافته‌های کیفی مرتبط با مولفه دوم (پیامدها) بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان، که با استفاده از روش تحلیل مضمون استخراج شده‌اند، در قالب مضامین اصلی و فرعی، در جدول شماره ۲ ارائه شده است:

جدول ۲. مؤلفه دوم الگوی جامع پیشگیری - پیامدهای بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان

مرحله سوم: مضامین اصلی	مرحله دوم: مضامین فرعی	مرحله اول: کدهای اولیه
اجتماعی	عقب ماندگی جامعه	افت در میزان پیشرفت جامعه، هدر رفتن سرمایه های اجتماعی یک جامعه، پناه بردن به موقعیت های ناسالم بیکاری
	آسیب دیدن موقعیت	جذب باند های ضد اجتماعی، از بین رفتن شخصیت فرد در جامعه، پیشرفت اجتماعی کم، بلا تکلیفی، پناه بردن به موقعیت

		های ناسالم بیکاری، مهارت های اجتماعی و اطلاعات عمومی ضعیف
فردی	مشکلات روانی	کاهش سلامت روان کودک، ناتوانی در حل مشکلات، عدم پرورش مهارت حل مسئله، از بین رفتن استعداد ها، لذت نبردن از دوران نوجوانی، عدم شکل گیری صحیح هویت شخصی، پیامد های نامناسب روانشناختی، پایین آمدن اعتماد به نفس
	مشکلات اخلاقی	افزایش احتمال مصرف مواد مخدر، فساد اخلاقی و تحقیر، گرایش جنسی نامطلوب، سوء استفاده جنسی و کاری، گسترش رفتار های نابه هنجار
فرهنگی	باورهای خاص	ترویج بی ارزش بودن درس خواندن، تقویت باورهای منفی نسبت به ترک تحصیل
	نقص در تربیت شناختی	از دست دادن فرصت های فرهنگی، کاهش آگاهی فرهنگی دانش آموزان
آموزشی	کاهش افراد تحصیل کرده	پایین آمدن نرخ سواد در جامعه، عدم بروز و شکوفایی استعداد دانش آموزان
	کاهش فرصت های یادگیری	محدود شدن فرصت های ادامه تحصیل در سطوح بالاتر، از دست دادن بورسیه ها و کمک های تحصیلی
اقتصادی	مشکلات شغلی در آینده	عدم امکان ارتقای شغلی، ناتوانی در تامین خواسته های مالی، فرصت شغلی کمتر در آینده، آینده شغلی نامطلوب، روی آوردن به مشاغل سخت، بیکاری و عدم مشارکت اجتماعی، کارهای غیرمولد و خطرناک
	ناتوانی در تامین هزینه های تحصیلی فرزندان	ازدواج اجباری برای تامین مخارج، زودتر از موعد مقرر درگیر نقش بزرگسالان شدن
خانوادگی	تربیت نامناسب	نداشتن دانش کافی در پرورش فرزندان، احساس سرخوردگی در والدین نسبت به آینده فرزند
	تشدید تنش بین افراد	افزایش اختلافات و درگیری ها، ایجاد فشار روانی برای والدین

نتایج حاصل از تحلیل داده ها، در نمودار مفهومی ۲، به عنوان یک مدل پارادایمی، قابل مشاهده می باشد.

نمودار مفهومی ۲. مؤلفه دوم الگوی جامع پیشگیری - پیامدهای بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان

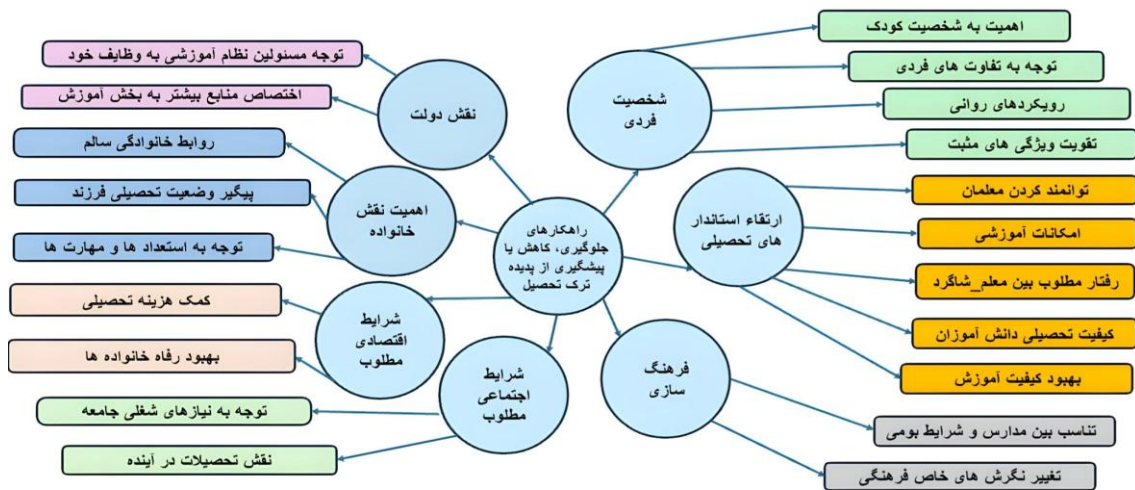
ج) راهکارهای کاهش، پیشگیری یا جلوگیری: یافته‌های سنتز شده در خصوص مولفه سوم (راهکارهای کاهش، پیشگیری یا جلوگیری) بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان، در جدول شماره ۳ ارائه شده است:

جدول ۳. مؤلفه سوم الگوی جامع پیشگیری - راهکارهای کاهش، پیشگیری یا جلوگیری از بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان

مرحله سوم: مضامین اصلی	مرحله دوم: مضامین فرعی	مرحله اول: کدهای اولیه
نقش دولت	توجه بیشتر مسئولین نظام آموزشی	بهره گیری از ظرفیت سایر دستگاه های اجرایی، توسعه و بهبود زیر ساخت های آموزشی
	اختصاص منابع بیشتر به بخش آموزش	افزایش دستمزد معلمان، توجه به بودجه سرانه مدارس و نظام آموزشی
اهمیت نقش خانواده	روابط خانوادگی سالم	ایجاد محیطی آرام و با ثبات در منزل، توجه به تغذیه سالم و استراحت کافی فرزند، عدم درگیری والدین به مشاجرات و چشم و هم چشمی های خانوادگی
	پیگیر وضعیت تحصیلی فرزند	پیگیر نقاط ضعف و قوت فرزندان در طول سال تحصیلی، ارتباط با والدین در خارج از مدرسه، آگاه سازی خانواده ها در جهت عواقب ترک تحصیل، هماهنگی بین نظرات معلم و والدین
	توجه به استعدادها و مهارت ها	توجه به فعالیت های خارج از مدرسه مانند ورزش کردن، استفاده از کلاس های فوق برنامه و فعالیت های مکمل
شرایط اقتصادی مطلوب	کمک هزینه تحصیلی	کاهش هزینه های تحصیل، شناسایی و انجام کمک های مالی به خانواده های محروم
	بهبود رفاه خانواده ها	ایجاد فرصت های شغلی برای والدین، تأمین خدمات رایگان یا کم هزینه در حوزه بهداشت و درمان

شخصیت فردی	تقویت ویژگی های مثبت	جامعه پذیری و اجتماعی کردن افراد، تقویت روحیه مقابله با مشکلات و مهارت حل مسئله، پرهیز از مقایسه خود با همسالان، ایجاد شرایطی که دانش آموز بتواند موفقیت خود را احساس کند، مشخص کردن اهداف در زندگی، افزایش اعتماد به نفس، یادگیری مهارت مدیریت زمان، افزایش قدرت تمرکز هنگام مطالعه
	اهمیت به شخصیت کودک	توجه به ویژگی های فردی دانش آموز، اهمیت دادن به سخنان دانش آموز، برقراری رابطه ای بر مبنای اعتماد و صداقت با فرد
	توجه به تفاوت های فردی	معرفی برخی دانش آموزان به مدارس فنی و حرفه ای، استفاده از مشاوره های فردی و انگیزشی
	رویکردهای روانی	کاهش فشار تحصیلی و استرس، حل مشکل بحران هویت
فرهنگ سازی	تغییر نگرش های خاص فرهنگی	فرهنگ سازی در مورد عدم ازدواج و کار کردن در سنین پایین، عدم برچسب زدن به کودکان
	تناسب بین مدارس و شرایط بومی	بومی سازی مدارس با توجه به شرایط خاص اقلیمی، توجه به جنسیت در ایجاد شرایط مناسب برای هر جنس
ارتقاء استانداردهای تحصیلی	توانمند کردن معلمان	رفتار مناسب معلمان، برطرف کردن ایرادات تدریس، ارزیابی عملکرد معلمان، تشویق معلمان کارآمد با شیوه های نوین تدریس، بازآموزی معلمان شامل آموزش مهارت های تدریس
	بهبود کیفیت آموزش	استفاده از تشویق های متنوع و جذاب، آموزش نحوه صحیح مطالعه کردن، انجام ارزشیابی به شیوه ای صحیح، برانگیختن انگیزه و علاقه دانش آموزان، استفاده از تکالیف متنوع و جذاب، به چالش کشیدن دانش آموز، ایجاد هماهنگی و تناسب بین نیازهای دانش آموزان و محتوای کتب درسی، تقویت پایه تحصیلی دانش آموز، ارزیابی استاندارد در پایان هر پایه، توجه به انجام کار گروهی در کلاس
	رفتار مطلوب بین معلم-شاگرد	احترام به شخصیت دانش آموز، توجه و تمرکز بیشتر به خود دانش آموز

نتایج حاصل از تحلیل داده ها، در نمودار مفهومی ۳، به عنوان یک مدل پارادایمی، قابل مشاهده می باشد.

نمودار مفهومی ۳. مؤلفه سوم الگوی جامع پیشگیری- راهکارهای کاهش، پیشگیری یا جلوگیری از بروز پدیده ترک تحصیل در

دانش آموزان

بحث و نتیجه گیری

یافته های این پژوهش فراترکیب، نقشه جامعی از پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان ارائه می دهد. تحلیل مضامین استخراج شده نشان می دهد که عوامل زمینه ساز بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان: ناهمسازی شناختی، اختلالات روان/جسمانی، خانوادگی، استرسورهای اقتصادی، ناسازگاری های سایکوسوشیال و نظام آموزشی می باشد؛ پیامدهای بروز پدیده ترک تحصیل شامل مضامین: فردی، خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و آموزشی خواهد بود و در نهایت راهکارهای کاهش، پیشگیری یا جلوگیری از بروز پدیده ترک تحصیل در دانش آموزان عبارتند از: شخصیت فردی، اهمیت نقش خانواده، شرایط اقتصادی مطلوب، فرهنگ سازی، شرایط اجتماعی مطلوب و بهبود کیفیت نظام آموزشی می باشد.

بر اساس این سه مؤلفه، الگوی جامع پیشگیری از ترک تحصیل طراحی شده در این پژوهش، یک چارچوب سه لایه است که در آن:

لایه اول (زمینه ساز) شامل شش بعد ناهمسازی شناختی، اختلالات روان جسمانی، عوامل خانوادگی، استرسورهای اقتصادی، ناسازگاری های سایکوسوشیال و نظام آموزشی است.

لایه دوم (پیامدها) شامل شش حوزه فردی، خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و آموزشی است.

لایه سوم (راهکارها) شامل هفت محور شخصیت فردی، نقش خانواده، شرایط اقتصادی، نقش دولت، فرهنگ سازی، رویکردهای روانی و ارتقای استانداردهای تحصیلی است.

این الگو نشان می دهد که پیشگیری مؤثر از ترک تحصیل، نیازمند مداخلات هماهنگ و همزمان در هر سه لایه است و هرگونه اقدام جزیره ای و تک بعدی، بدون توجه به سایر مؤلفه ها، ناکارآمد خواهد بود.

پدیده ترک تحصیل یک موضوع جدی و تأثیرگذار در نظام های آموزشی و اجتماعی است که نیاز به توجه ویژه دارد. ترک تحصیل دانش آموزان منجر به بروز مشکلاتی از جمله کاهش سطح تحصیلات و مهارت های فردی، افزایش نرخ بیکاری، و افت کیفیت زندگی اجتماعی می شود. این مشکل به طور مستقیم بر توانایی فرد برای مشارکت موثر در جامعه و دستیابی به فرصت های شغلی مناسب تأثیر می گذارد. بدون شک، عدم تکمیل تحصیلات می تواند تبعات طولانی مدتی بر زندگی فرد و جامعه داشته باشد. افرادی که از تحصیل باز می مانند، اغلب با محدودیت هایی در حوزه های اجتماعی، اقتصادی و روانی مواجه می شوند. از

یک سو، کاهش سطح سواد عمومی جامعه به کاهش نوآوری و بهره‌وری منجر می‌شود و از سوی دیگر، افزایش نرخ جرم و بزهکاری را در پی دارد. این وضعیت می‌تواند به چرخه‌ای از فقر و نابرابری دامن‌بزند که خروج از آن بسیار دشوار است. علاوه بر این، ترک تحصیل منجر به هدر دادن بودجه و نیروهای انسانی و امکانات کشور می‌شود. تحقیقات نشان داده است که ترک تحصیل می‌تواند تأثیرات منفی بر سلامت روانی و جسمی افراد داشته باشد. دانش‌آموزانی که تحصیلات خود را ناتمام می‌گذارند، بیشتر در معرض مشکلات روانی مانند افسردگی و اضطراب قرار دارند. همچنین، عدم دسترسی به فرصت‌های آموزشی می‌تواند منجر به کاهش سلامت جسمی و افزایش خطر رفتارهای پرخطر مانند مصرف مواد مخدر شود. مدرسه نقش حیاتی در یادگیری مهارت‌های اجتماعی دارد و نظام آموزش و پرورش باید وظیفه انتقال میراث فرهنگی و شناسایی و پرورش استعدادها را بر عهده بگیرد. دانش‌آموزان برای حضور فعال در جامعه را ایفا کنند. ترک تحصیل روندی است که به مرور زمان شکل می‌گیرد و علائم آن اصولاً از دوران ابتدایی بروز پیدا می‌کند. در صورت بروز نشانه‌های رفتاری مانند افسردگی، پرخاشگری، بد خلقی و اصرار به ترک تحصیل، والدین باید به موقع دنبال یافتن علل و راهکارهای آن باشند. بنابراین، برای جلوگیری از ترک تحصیل و کاهش عوارض آن، ضروری است که تمامی عوامل مؤثر بر این پدیده شناسایی شده و اقدامات مؤثری برای مقابله با آن اتخاذ شود. توجه به نیازهای آموزشی و حمایتی دانش‌آموزان، ایجاد فرصت‌های برابر برای ادامه تحصیل و فراهم‌سازی محیط‌های آموزشی مناسب از جمله گام‌های اساسی در این مسیر هستند. تنها با هماهنگی و همکاری بین نهادهای آموزشی، اجتماعی و خانوادگی می‌توان به دستاوردهای مثبت و پایداری در این زمینه رسید. در نهایت، با توجه به اهمیت و عوارض گسترده ترک تحصیل، باید تلاش‌های مشترکی برای بهبود وضعیت آموزشی و حمایت از دانش‌آموزان انجام شود تا همه افراد بتوانند به تحصیلات خود ادامه دهند و در ساختن آینده‌ای روشن‌تر برای خود و جامعه نقش مؤثری ایفا کنند. با عنایت به یافته‌های این پژوهش، الگوی جامع ارائه‌شده، نخستین گام برای سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد در حوزه پیشگیری از ترک تحصیل محسوب می‌شود. برای پیاده‌سازی موفق این الگو، ضروری است که برنامه‌های حمایتی و مشاوره‌ای برای دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، به ویژه کسانی که با مشکلات روحی و روانی مانند افسردگی و اضطراب مواجه هستند، طراحی شود. همچنین استفاده از روش‌های یادگیری تعاملی و فعال، فراهم‌سازی محیط‌های آموزشی دلپذیر، تقویت مهارت‌های اجتماعی، آموزش والدین در مورد نشانه‌های اولیه ترک تحصیل، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و ایجاد برنامه‌های کارآموزی، همگی به عنوان بخشی از راهکارهای الگو قابل اجرا هستند. با این حال، موفقیت نهایی این الگو در گرو عزم ملی، همکاری بین‌نهادی، تخصیص منابع پایدار و نظارت مستمر بر اجرای آن است. تحقیقات آینده می‌توانند به اعتبارسنجی کمی این الگو در بافت‌های مختلف آموزشی و فرهنگی بپردازند و اثربخشی هر یک از مؤلفه‌های آن را به صورت جداگانه مورد سنجش قرار دهند.

ملاحظات اخلاقی

کلیه نویسندگان در مطالعه حاضر مشارکت داشته و مسئولیت صحت و درستی مطالب ارائه شده را تایید می‌کنند.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هیچ گونه پشتیبانی مالی از نهادها یا سازمان‌های دولتی و خصوصی انجام شده است. هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- Aghdasi, Ali Naghi and Zinal Fam, Afshaneh (2012). Environmental and social factors affecting dropout (out of school) of female high school students in Miandouab city in the academic year 89-90. *Quarterly Journal of Educational Sciences*, 5(17): 113-130.
- Al Asadaleh, Shida; Sarbandi Farahani, Jameileh; Raeisi, Yahya and Negari, Sadeq (2024). Strategies to deal with students' dropout in deprived areas, 19th National Conference on Management and Humanities Research in Iran, Tehran.
- Alibeygi, Amir Hossein; Afshar, Nasrin; Shahmoradi, Mehna (2017). Qualitative study of issues and problems of rural girls in Bala Darband district of Kermanshah country. *Woman in Development and Politics*; 15(1): 63-84.
- Ansari, Mohammad; (2010). Investigating the role of managerial, school, individual and family factors in the dropout of nomadic students in Fars province, Master's thesis in Educational Management. University of Isfahan.
- Archambault I, Janosz M, Fallu J S & Pagani L S (2009). Student engagement and its relationship with early High school dropout. *Journal of Adolescence*; 32(I), 651-670
- Arezi, Hamidreza (2003). Predicting the mental health of unemployment... *Journal of Social Welfare* No. 8, Second Year, Tehran: University of Welfare and Rehabilitation Sciences, pp. 291-307.
- Arefi, Marzieh (2003). Investigating the causes of early dropout of girls in middle school in West Azerbaijan province, West Azerbaijan Education Organization.
- Arefi, Marzieh (2004). Identifying variables affecting early dropout of girls in middle school. *Women's Research*, Volume 2, Issue 3.
- Asadi Omraei, Fatemeh; Rabiee Keliji, Azar; Dadou, Mona; Farnia, Hamed. (2021). Factors affecting students' dropout, 1st National Conference on Applied Studies in Educational Processes, Bandar Abbas.
- Asadi, Esmail; Panahpoori, Parvaneh; Fouladi, Vanda; Kazanloo, Azadeh and Derakhshan, Akbar (2023). Investigating the effects of family conflicts on the occurrence of depression in students and their dropout, 3rd International Conference on Educational Sciences, Counseling, Psychology and Social Sciences, Hamadan.
- Baba Ahmadi, Elhameh; Behnami, Reyhaneh; Tork Larki, Khatereh; Elahi, Yassna (2023). Investigating the factors and consequences of student dropout.
- Badri, Amir Hossein; (2023). Investigating the factors affecting students' academic decline. 2nd International Conference and 3rd National Congress of New Findings in Management, Psychology and Accounting.
- Bagheri Far, Ali; Nouri Varmal, Maryam; Nazari, Leila; Samani, Tahereh; (2020), Investigating the factors affecting the dropout of elementary students (Case study of students of District 1 of Zahedan), 5th National Conference on New Approaches in Education and Research, Mahmudabad.
- Balouch Zehi, Abdul Ghafar; Abdollahi, Hossein; (2016). Factors affecting the dropout of elementary students in Sistan and Baluchestan province and providing solutions to prevent it in the academic year 95-94. 1st National Congress on Empowering Society in the Field of Sociology, Educational Sciences and Social and Cultural Studies.
- Bazargan, Zahra; (2005). Globalization and the changing role of educational managers.
- Berg. I., Butler, A., Franklin., J., Hayes, H., H., Lucas., C., & Sims, R. (1993). DSM-III-R Disorders. Social Factors And Management of school Attendance problems in the Normal Population, *Journal of Child Psychiatry*, 34(7), 1187-1203, doi:10.1111/j.1469-7610. 1993. tb01782.x
- Cheragh Zadeh, Farzaneh and Ahmadi, Nastaran (2023). Investigating the role of extracurricular classes in the amount of student learning.
- Choi A', Calero J. (2018) Early School Dropout in Spain: Evolution During the Great Recession. In: Malo M., Moreno Minguez A. *European Youth Labour Markets*. Springer, Cham, 143.156.
- Colangelo, N., Assouline, S. G., & New, J. K. (1999). *Gifted education in rural schools: A national assessment*. Iowa City: University of Iowa press
- Danesh Pazhoh, Zahra (2003). Evaluation of professional skills of science and mathematics teachers in middle school and presenting methods for qualitative improvement.
- Dupere. V., Dion, E., Leventhal. T., Archambault, I., Crosnoe, R., & Janosz, M. (2018). High school Dropout in Proximal comexi: The triggering Role of Stressful Life Events. *Child Development*, 89(2), 107-122.
- Eirandegani, Samaneh; Kadkhoda, Hatem; Bamri, Mehri; Guri, Abdul Shakur (2023). Investigating methods to reduce student dropout, 1st International Conference on Law, Management, Educational Sciences, Psychology and Educational Planning Management, Tehran.

- Eisa Zadeh, Rezvan; Ghasr Hamidi, Kiana; Tangestani, Afshaneh and Motahharizadeh, Azadeh. (2022). Investigating the effect of Hearing Loss on the academic performance of school children, 1st International Conference on New Studies in Humanities, Educational Sciences, Law and Social Studies.
- Farmer, T. W., D. V. Estell, M. C. Leung, H. Trott, J. Bishop, and B. D. Cairns (2003), Individual Characteristics, Early Adolescent Peer Affiliations, and School Dropout: An Examination of Aggressive and Popular Group Types", *Journal of School Psychology*, no. 41.
- Farzizadeh, Zahra; Taleb, Mohammad; Motavaseli, Mahmoud (2016). "Investigating the barriers to education for rural girls Qualitative research". *Quarterly Journal of Education*.
- Flick, Uwe (2012). *Introduction to Qualitative Research*. Translated by: Hadi Jalili, Tehran, Ney Publication.
- Foomani, Golshan. (2005). *Sociology of Education*. Tehran, Doran Publication.
- Ghanbari, Vida; Pashazadeh, Mehrdad. (2022), Investigating the intensifying factors of students' dropout in Iran's education system, 9th International Conference on Knowledge and Technology of Educational Sciences, Social Studies and Psychology of Iran, Tehran.
- Gholampour, Meysam; Ayati, Mohsen (2019). Narrative research of rural girl student dropout, *Women's Research Journal*, Institute for Humanities and Cultural Studies, Quarterly Scientific (Scientific-Research Article).
- Grenfell, Michael (2010). *Bourdieu's Key Concepts*. Translated by: Mohammad Mehdi Labibi, Tehran, Afkar.
- Hallfors, D., Vevea, J.L., Iritani, B., Cho, H., khatapoush, S., & saxe, L., (2002). Truancy, grade point average and sexual activity: A meta-analysis of risk indicators for youth substance use. *Journal of school Health*, 72(5),205211-
- Hansen, M. J. (2013). Academic hope theory implications for promoting academic success. *Council on Retention And Graduation (GRG)*.
- Jalili, Mansoureh; Shahraki, Fatemeh (2018). Investigating environmental and social factors affecting students' dropout in secondary schools in Jaleq city and providing solutions to prevent it.
- Janosz, M., Blanc, M., Boulerice, B., and Tremblay, R, E. (2000). Predicting Different Types, of school Dropouts: A Typological Approach With Two Longitudinal Samples. *Journal of Educational Psychology* Vol. 92, No. 1,171-190
- Jaron, Fatemeh, (2021). Investigating the effect of bilingualism of elementary students on their academic progress, 3rd Conference of Management, Educational, Social and Psychological Decisions, Mashhad.
- Journal of Psychological Achievements of Shahid Chamran University of Ahvaz*. (2012). Volume 4, Spring and Summer.
- Masoudnia, Sedigheh Begom and Khajeh Behjani, Shahram (2021). Social anxiety disorder of students and strategies to reduce it, 4th International Conference on Psychology, Educational Sciences and Social Studies, Hamadan.
- McMillan, M. M. And Kaufman, P. (2007). *Dropout rates in the United States*, Washington, DC: Government printing Office
- Mirpanahi, Leila (2011). "Investigating the impact of parents' literacy level on the learning of elementary students in Ilam city". *Quarterly Journal of Educational Sciences and Psychology Studies*.
- Modaresi, Maryam; Rahmat Zehi Navini, Khodanazar (2018). Investigating the relationship between early marriage and dropout of female students in rural areas.
- Mohammad Pour, Ahmad. (2013). *Qualitative Research Method Anti-Method*, Volume 2. Sociologists Publication.
- Mohammadi, Biouk. (2008). *Introduction to Qualitative Research Method*. Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Mohammadi, Sobah. (2022). Investigating the reasons for students' academic decline from an individual and family perspective. 10th International Conference on Management and Humanities Research in Iran.
- Mohimani, Shayeeseh Sadat. Akbari, Shaghayegh. Jafari, Maryam. Chattrayi, Maedeh. Raghebi, Mahboub (2021). Investigating the factors of dropout and solutions to this social problem, Shahid Chamran University, Iran, Ahvaz.
- Motaghi, Shokoufeh; Yazdi, Seyyed Manour; Bani Jamal, Shokouh Al-Sadat; Darvizeh, Zahra (2014). Teacher-student relationship and decision to continue or dropout: The mediating role: The mediating role of self-determination motivation and academic performance. Eighth Year.
- Newman, William Lawrence (2010). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Translated by: Hassan Danayifard and Seyyed Hassan Kazemi, Mehraban Publication.

- Pourian, Mahmoud; (2004). Who drops out and why? Payvand, No. 304.
- Quiroga, C. V., M. Janosz, S. H. Bisset, and A. J. S. Morin (2013), "Early Adolescent Depression Symptoms and School Dropout: Mediating Processes Involving Self- Reported Academic Competence and Achievement", Journal of Educational
- Ramazan Pour, Karim; Mokhtari, Seyyede Fatemeh; Ahadzadeh, Seyyed Hossein (2022). Dropout and related factors, 9th National Conference on New Findings in Positive Psychology, Bandar Abbas.
- Ramazani, Fatemeh; Motamedi, Hamid Reza; Hosseinzadeh, Zahra; Ahmadi Kohbani, Samaneh (2022). Educational strategies to prevent academic decline or dropout of students suffering from economic poverty, 5th National Conference on New Technologies in Education, Psychology and Counseling of Iran, Tehran.
- Ream, R. K. And R. W. Rumberger (2008), "Student Engagement, Peer Social Capital, and School Dropout among Mexican American and Non-Latino White Students", Sociology of Education, vol. 81, no. 4.
- Roe K, Muijs D. Children and computer games. Eur J Communication 2000:13:187-200.
- Safari, Zainab; Mohammadzadeh, Zahra; Tavakoli, Nasim (2015). Physical environment of schools and its role in students' health and mental health, International Conference on Humanities, Psychology and Social Sciences.
- Salehi, Ameneh; Hosseini, Seyyede Khadijeh; Haji Abadi, Mehdiyeh; Farhadi, Hamideh; Poshtdar, Soheila (2024). Investigating important factors of dropout and distance from education in students and prevention strategies, 4th International Conference on Educational Sciences, Counseling, Psychology and Social Sciences, Hamadan.
- Scrimin, S., Mocardino, U., Altoe, G., & Mason, L. (2016). Effects of perceived school well-being and negative Emotionality on students attentional bias for academic stressors. British Journal of Educational Psychology, 86(2), 278_295. doi:10.1111/bjep.12104
- Sedaghat, Amir Reza; Hojjat, Seyyed Mohammad; Mehrdad, Mina (2020). Causes of dropout in children aged seven to fourteen.
- Sepidnamah, Behrooz; Momeni, Hassan; Soleiman Nejad, Mohammad (2016), "Identifying the reasons for dropout of elementary students in the education district of Mousian (rural areas)", Local Development (Rural-Urban).
- Shabani Pour, Maryam; Askarvand, Tahereh; Abdizadeh, Tahereh; Vazirpour, Azam; Shah Pouri, Mojgan (2023). Inappropriate distribution of education facilities on dropout, 2nd National Conference on New Findings in Evolutionary and Educational Psychology, Bandar Abbas.
- Shafiei, Saber; Doosti, Anvar (2020). Investigating the reasons for students' academic decline. Journal of Research and Studies in Humanities, (13)3.
- Sharifi Yazdi, Ali Reza. Academic Dialogue. Literacy Week.
- Sohrabi, Abolfazl; Jandaghi, Gholamreza (2005). Investigating social factors related to academic decline of secondary students with determining the share of factors, Culture of Management, Third Year, Eighth Issue.
- Taeb, Sina; Jamshidi Shirkoobi, Roghayeh; Hasani Chenari, Arezou (2023). Investigating the extent of the impact of students' use of various virtual spaces on reducing their motivation and academic decline, 6th International Conference on Psychology, Educational Sciences and Social Studies, Hamadan.
- Vakilian, Manouchehr; Karbasi, Manijeh (2008). Book of Elementary Guidance and Counseling. Tehran: Payame Noor. pp. 280-1
- Alexander, K.L., Entwisle, D.R., & Dauber, S. (2003). on the success of failure (2nd Ed.). New York: Cambridge University Press
- <http://www.momtaznews.com>
- <https://edu.ostadbank.com/adolescents-academic-failure/>
- <https://farsnews.ir/showcase?lang=fa>
- <https://ffo.ir/m/253>
- <https://hawzah.net/>
- <https://honarehzendegi.b88.ir/>
- <https://moshavereh.hamkadeh.com/>
- <https://salamsch.org/>
- <https://www.mizanonline.ir/>